

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje



**REGIONÁLNĚ-GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ
SVĚTOVÉHO MAKROREGIONU SEVERNÍ
AFRIKA A JIHOZÁPADNÍ ASIE**

**REGIONAL-GEOGRAPHICAL DELIMITATION
OF WORLD REALM NORTH AFRICA AND SOUTHWEST ASIA**

Bakalářská práce

Lukáš Kalivoda

Praha 2008

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Filip Polonský

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, pod vedením školitele Filipa Polonského, a že jsem všechny použité prameny řádně citoval.

Jsem si vědom toho, že v případě využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze po písemném souhlasu této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Praze dne 29/08/2008

.....

podpis

Děkuji svému školiteli Mgr. Filipu Polonskému za vstřícné a trpělivé opravování nedostatků této bakalářské práce a za poskytnutí podkladů k výzkumu *Průzkum vnímání islámu VŠ studenty*. Dále děkuji RNDr. Jiřímu Tomešovi za umožnění vykonání průzkumu ohledně makroregionu mezi jeho studenty na přednášce *Politická geografie*.

Část této práce vychází z projektu Polonský – Novotný (2008), který vznikl za podpory CERGE-EI/GDN.

Abstrakt

Předložená práce se zabývá problematikou vymezení světového makroregionu Severní Afriky a Jihozápadní Asie (SAJA) jako typického mezního regionu položeného mezi několika mocenskými a kulturními centry světové civilizace.

Úvodní kapitoly práce shrnují různé přístupy k vymezování světových makroregionů a dílčích regionů, jak jsou zastoupeny v moderní geografické literatuře. Uvedena je typologie regionů vzhledem k jejich formujícím fenoménům. Jsou připomenuty hlavní faktory, jež těmto přístupům slouží jako východiska – faktory fyzicko-geografické, kulturně-sociální, ekonomické a politické.

Dále je shrnuto spektrum dosud publikovaných názorů o charakteru a vymezení regionu SAJA. Z tohoto přehledu vyplývá jeho přechodovost a určitá difúznost vůči sousedním oblastem.

Následuje vlastní zkoumání statistických dat shromážděných pro země, jež jsou kandidáty příslušnosti k tomuto regionu. Výsledky zhodnocení těchto dat podává devět přehledných map s analytickým komentářem. Práce hodnotí také výsledky dvou průzkumů subjektivního vnímání české studentské veřejnosti rozsahu SAJA a rozšíření arabské civilizace a vlivu islámu.

Výsledkem práce je vlastní vymezení regionu SAJA na základě shromážděných dat. Toto vymezení se zčásti shoduje s výsledky citované literatury, přináší však několik nových rysů. Zdůrazňuje dosud spornou příslušnost Mauretánie k regionu SAJA a zařazuje do něj dosud v této souvislosti opomíjený stát Pákistán. Tento výsledek naznačuje, že dynamika současnosti mění hranice regionů, a nabízí možnost dalšího zkoumání tohoto nově zjištěného jevu.

Abstract

The bachelor thesis deals with the delimitation of world realm of the North Africa and Southwest Asia (SAJA), which can be taken as a typical boundary region bordering on several cultural and power centers of the world civilization.

Introductory chapters classify various approaches of the delimitation of world realms and their subparts according to the modern geographic literature. The typology of world realms is studied in connection with the phenomena constituting them - physical-geographical, socio-cultural, economical and political ones.

Then the extant delimitation of SAJA in the pertinent secondary literature is recapitulated. This overview stresses a rather transient and diffuse character of it in consideration of its neighbors.

The core of the thesis presents the statistical data collected for countries claiming to be members of the realm studied. The data are presented by nine instructive maps, commented in detail. In addition, two questionnaires aimed to the Czech undergraduates are evaluated that survey their subjective assessment of the borders of the SAJA and borders of Islamic world and Arabic civilization.

The result of the thesis is the own delimitation of SAJA according to the presented data. It partly corresponds to the outcome of the extant secondary literature, but with two discrepancies – firstly, the thesis confirms the membership of Mauritania in SAJA and secondly, it classifies Pakistan, up to now completely neglected in this context, as its member, too. This new ascertainment emphasizes the dynamic changes of regions in the present time and offers the possibility of further study.

OBSAH

	SEZNAM MAP	2
1	ÚVOD	3
2	METODIKA	5
3	TEORETICKÉ ASPEKTY REGIONALIZACE	6
4	RŮZNÉ PŘÍSTUPY K MAKROREGIONALIZACE SVĚTA, FAKTORY TVOŘÍCÍ SVĚTOVÉ MAKROREGIONY	10
4.1	FYZICKO-GEOGRAFICKÉ FAKTORY	12
4.2	KULTURNĚ-SOCIÁLNÍ FAKTORY	13
4.3	EKONOMICKÉ FAKTORY	15
4.4	POLITICKÉ FAKTORY	17
5	VYMEZENÍ MAKROREGIONU SEVERNÍ AFRIKA A JIHOZÁPADNÍ ASIE (SAJA)	19
5.1	PŘÍSTUPY RŮZNÝCH PRAMENŮ K VYMEZENÍ MAKROREGIONU	19
5.2	VLASTNÍ REGIONALIZACE MAKROREGIONU SAJA	21
5.2.1	FYZICKO-GEOGRAFICKÉ ASPEKTY KOMPLEXNÍHO MAKROREGIONU	22
5.2.2	KULTURNĚ-SOCIÁLNÍ FAKTORY	24
5.2.3	EKONOMICKÉ FAKTORY	28
5.2.4	POLITICKÉ FAKTORY	31
5.2.5	KOMPLEXNÍ VYMEZENÍ MAKROREGIONU SAJA	32
6	PERCEPCE MAKROREGIONU SAJA MEZI STUDENTY	35
6.1	PRŮZKUM MEZI POSLUCHAČI POLITICKÉ GEOGRAFIE NA PŘF UK	35
6.2	PRŮZKUM VNÍMÁNÍ ISLÁMU VŠ STUDENTY	38
7	ZÁVĚR.....	42
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

SEZNAM MAP

Mapa č. 1	Různá vymezení SAJA	22
Mapa č. 2	Objekt zájmu práce	22
Mapa č. 3	Rozmístění obyvatelstva	23
Mapa č. 4	Podíl muslimů v populacích států	25
Mapa č. 5	Další sociálně-kulturní faktory	27
Mapa č. 6	Ekonomicko-sociální faktory	29
Mapa č. 7	Zahraniční obchod (2006)	30
Mapa č. 8	Mezinárodní organizace v regionu (2008)	32
Mapa č. 9	Vlastní regionalizace SAJA	34
Mapa č. 10	První průzkum – makroregion SAJA	37
Mapa č. 11	Druhý průzkum – islámský svět	39
Mapa č. 12	Druhý průzkum – arabský svět	40

Kapitola 1

Úvod

Lokalizace, vymezování a kategorizace regionů je jednou z hlavních náplní nejen regionální geografie, ale i geografie jako celku. Rodná země geografa a její bezprostřední a širší okolí bylo vždy východiskem (byť třeba i implicitním) každé geografické práce a regionální přístup byl tedy vždy základem odborné geografie. S tím, jak evropská civilizace mocensky, kulturně a hospodářsky postupně ovládla celý svět, začaly ji jeho jednotlivé regiony splývat do celku, který třídila často svévolně a evropocentricky. Po emancipaci dříve většinou kolonizovaného „třetího světa“ do svébytného politického areálu vzniká potřeba jej rozčlenit do reálně existujících prvků. V některých částech světa je takové členění relativně bezproblémové.

Naproti tomu oblast na pomezí dříve dominantní Evropy, prostoru starých asijských civilizací a obrovského afrického prostoru se světový makroregion Severní Afriky a Jihozápadní Asie (dále i SAJA) vyznačuje neostrými hranicemi a mnoha přechodnými charakteristikami. Svědčí o tom i řada jeho vžitých označení (viz dále). Zdá se proto velmi zajímavé a přínosné zabývat se právě problematikou jeho vymezení.

Prvním cílem této práce je tedy kromě zevrubného objasnění regionalizace jako takové syntéza a přehled různých autorů k postupu vymezování a samotnému územního vymezení světového makroregionu Severní Afrika a Jihozápadní Asie. Dalším prvkem práce bude snaha odhalit prostřednictvím statistických dat, proč je tento makroregion vytvářen právě takto, jaké jsou rozdíly jeho parametrech a parametrech hraničních zemí a sousedních makroregionů. Kromě této snahy se pokusím sestavit i vlastní regionalizaci tohoto světového makroregionu, kterou uskutečním na základě použitých metod a ukazatelů.

Druhým cílem práce je analýza dvou různých průzkumů mezi vysokoškolskými studenty zaměřených právě na daný region. První byl uskutečněn mezi studenty předmětu Politické geografie na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a byl zaměřen jen a přímo na vymezení zaostřeného světového makroregionu. Druhý průzkum byl vykonán na mnoha fakultách rozličných vysokých škol v Česku a jeho zaměření bylo širší – socio-kulturně-geografické (islámský a arabský svět).

Pokusím se tedy popsat pravidelnosti, popřípadě některé překvapivé či nepřesné výsledky ve vnímání tohoto kulturou velmi ovlivňovaného regionu studentskou akademickou veřejností všech oborů.

Výjimečnost mnou vybraného světového makroregionu tkví v jeho relativně velkém množství vymezení různými autory, dále velkou kulturní (náboženskou) a politickou provázaností, silnou fragmentovaností regionu s absencí jednoho ústředního státu, a také v existenci dvou až tří přechodných pásů, tzv. *transition zones* (de Blij – Muller 2004), jejichž vznik je spojen s politickým rozpadem Sovětského svazu v Asii a s velmi obtížným vymezení hranic působnosti několika náboženství v oblasti největší pouště světa (Sahary).

Kapitola 2

Metodika

Základním prostředkem pro uskutečňování regionalizace, dále popsané ve třetí kapitole, byly (jak pro dílčí, tak finální výstup) tématické mapy, jejichž informační náplň se lišila podle použitých kritérií, která jsou dále popsána v páté kapitole.

Shromážděná statistická data, která byla ke konstrukci tematických použita, jsou uvedena v tabulce č. 1 na konci práce.

Pro konstrukci map byla použita data z více zdrojů, jež budou stručně charakterizovány v dalších částech textu. Společnými rysy konstrukce všech map byly použité programy, geoinformační podklady, projekce, referenční plocha. Odlišné přístupy byly naopak vybrány jak pro vizualizaci jednotlivých ukazatelů, tak někdy i pro jejich samotný výpočet, a bylo tedy nutné vysvětlit jejich interpretaci.

Mapy byly vypracovány v programech ArcGIS 9.2. firmy ESRI a balíčku programů CorelDraw X3 firmy Corel. Poměr vkladu jednotlivých programů do tvorby se u jednotlivých map lišil, ale obecně platilo, že politický a topografický poklad, kartogramové prvky a měřítko byly vytvořeny v ArcGISu a další větší i kosmetické úpravy (legenda, rámeček atp.) byly dokončeny v CorelDraw. Jako geoinformační podklad byl použit výběr z balíčku světových vrstev přímo od firmy ESRI, ze kterých byly ale v praxi využity pouze tři (obrysy států, vodní toky, jezera). Tyto vrstvy jsou naneseny na elipsoidní referenční plochu s rozměry WGS-84, které je na rovinnou plochu převedeno pomocí geodetického zobrazení UTM (Universal Transverse Mercator).

Mapy, které nemají v nadpisu rok, ke kterému se jejich údaje vztahují, obsahují data z několika sousedních let, která nebylo možno převést pro nedostatek údajů ke společnému datu.

Kapitola 3

Teoretické aspekty regionalizace

Hlavní náplní regionální geografie je snaha charakterizovat určitou část zemského povrchu a vymezit ji vůči jejímu okolí. Její klasifikace celků, ke kterým dospívá, je jak horizontálního, tak vertikálního pojetí, na rozdíl například od klasifikace biologických druhů pomocí taxonomie, která je ryze vertikální a snaží se odhalovat a slučovat různé živočišné a rostlinné druhy do rozdělených, samostatných skupin. Úkolem věd s vertikální klasifikací výsledků svého zkoumání je nalezení co největší diverzity, co největšího počtu počtu jednotek. Tyto vědy hledají a vyčleňují rozdílnosti ve své vědecké základně. Lidé dychtivě vnímají zprávy o nalezení nového biologického druhu biologie, nově objeveného kmene žijícího v amazonském pralese antropologie či zaplnění políček v Mendělejevově periodické tabulce prvků chemie. Samozřejmě se i tyto vědy snaží nalézat ve své základně různé podobnosti a spojovat své nálezy do větších klasifikačních celků, ale hlavním jejich cílem je právě hledání co nejrozdílnější základny.

Regionalizace, tedy jeden z hlavních postupů nejen v regionální geografii, ale i v geografii obecně, pracuje se svým objektem studia jinak. Nahlíží na svůj objekt zájmu – prostor – jako na složitý systém vztahů rozličných jevů, jejich důležitosti a snaží se tedy hledat podle různých kritérií a podle různých předpokladů soudržné územní celky. Ovšem ani v regionalizaci se nepoužívají čistě horizontální způsoby klasifikace, jelikož nalezené regiony mohou být rozsahem různě velké a i mezi nimi lze hledat hierarchii a taxonomii (nadřazenost, zpětné ovlivňování). Tyto různé přístupy budou nastíněny dále, v souvislosti s měřítkem vymezovaných regionů.

Za nejtriviálnější rozdělení regionů by se dalo například považovat rozdělení pevniny na osídlené a neosídlené oblasti. Zatímco vědy ryze vertikální by oba úkazy zařadily jednotlivě, geografické vědy využívající regionalizaci mohou za určitých podmínek bez zábran zařadit celý region objímající jak osídlené, tak neosídlené oblasti do jednoho soudržného území čili regionu.

Způsob tvorby a skladba těchto soudržných území samozřejmě závisí na podmínkách, které si předem stanovíme. Nejpokročilejší je regionalizace na bázi komplexních faktorů, které člení do dvou velkých skupin kritérií, podle kterých je komplexní regionalizace uskutečňována. První skupinou jsou faktory spojené s životem komunit obyvatelstva a jejich aktivitami, druhou skupinou jsou kritéria přírodní, tedy taková, která by se dala označit za daná, taková se kterými se člověk svým lidským konáním musí vyrovnávat v každém případě. A ačkoli se vliv těchto přírodních faktorů při vytváření regionů v současném období hlavně ve vyspělých postindustriálních společnostech v posledních dvou stoletích rychle stírá, byly právě dané predispozice při vytváření současných i minulých tzv. pólů rozvoje klíčové. Samozřejmě jsou míněny póly rozvoje jak globálního, tak i lokálnějšího charakteru.

Existující regiony mohou vytvářet dvě základní skupiny – formální (homogenní) a funkční (heterogenní). Zařazování jednotlivých území do těchto dvou typů je ovšem mnohoznačné. Vždy záleží na výběru faktorů, jejich množství a zadaných kritérií.

Jako **formální** či **homogenní regiony** jsou identifikována taková území, která mají na celé své ploše stejné nebo podobné fyzickogeografické, sociogeografické parametry a jejich kombinace. Jedna ze základních geografických pouček říká, že rozdělení četností fyzickogeografických jevů se blíží normálnímu rozdělení, zato rozdělení četností jevů sociogeografických je asymetrické (Hampl 1989). Je ale třeba podotknout, že všechny sociografické jevy rozhodně asymetrické rozložení nemají – například dělení podle demografického chování obyvatelstva, dělení podle civilizací. Z rozdílnosti rozdělení četností jednotlivých skupin jevů tedy vyplývá, že homogenní regiony se budou ve větších rozsazích vyskytovat spíše v anekumenních oblastech Země, tedy v takových zeměpisných šířkách a délkách, které jsou pro lidský život velmi těžce využitelné, a tak i nepříliš člověkem ovlivněné (Häufler 1986). Například oblasti nejvýchodnější Sibiře či severní lesnaté Kanady se dají nazvat velmi homogenními. A to nejen z čistě geografického pohledu (např. podnebné pásy, hustota zalidnění, typy zemědělství), ale i z pohledu geomorfologického, jelikož geologicky jsou právě tyto typické homogenní oblasti velmi staré. Vymezení homogenního regionu je často velmi zřetelné a zjevné. A to zejména v případě, kdy pro zemědělství jsou v (polo)pouštních oblastech uzpůsobeny pouze v oázách v okolí řek, a tak vymezení zemědělské oblasti se shoduje s geomorfologickým členěním území. Její hranice je tedy velmi ostrá. Takové okolnosti se ale objevují málokdy a je tedy třeba stanovit kritérium, při kterém bude autor považovat daný jev v oblasti za výrazný. (Například když až 50% zemědělské produkce v území je kukuřice, zařadí se daná oblast pod homogenní a kukuřičnou.). Bašovský - Lauko (1990) kromě „klasického“ formálního (homogenního) regionu uvažují také o tzv. kontrastním regionu – regionu na styku dvou homogenních podcelků (jako příklad možno uvést region přímořského letoviska na styku pevniny / pláže s přilehlým mořem).

Funkční regiony jsou zcela jiného typu, jelikož jejich existenční základna není čistě staticky kvantitativní, ale hlavní jejich centripetální silou jsou prostorové vztahy mezi například jádrem a periferií, mezi centrem a zázemím (hinterlandem), mezi heartlandem a rimlandem nebo v rámci Von Thünenových pásů (De Blij – Muller 2004, Polonský 2007). Na rozdíl od formálních regionů, které jsou spíše produktem fyzickogeografických pochodů, vznik a vývoj

funkčních regionů je způsoben spíše lidskými faktory, jelikož jsou formovány rozdílnostmi v parametrech lidské aktivity (např. migrační proudy, síly kapitálu nebo výměna zboží). Důležité ale samozřejmě není nalezení co největší variability v sociálních neboli lidských faktorech, ale nalezení takové variability, která by pomohla k vytvoření takové prostorové propojenosti, takových vztahů, takové závislosti, aby se vytvořený region dal považovat za funkční a existující. Důvodem vzniku funkčních (někdy také nodálních) regionu jsou tedy strukturální rozdíly, které napomáhají k semknutí dříve variabilního regionu. Toto semknutí ale ani zdaleka nemusí v nodálním regionu vyhovovat všem jeho částem a zároveň se historicky proměňuje.

Z předchozího textu ovšem nevyplývá, že pokud region není homogenní, stává se heterogenním. Každý je navíc držen soudržně zcela jinými, výše popsanými, mechanismy.

Důležitým faktorem při výběru i interpretaci regionálních studií je měřítko. Ač se na první pohled může zdát, že měřítko je pouze kartografickým prvkem, opak je pravdou. Ačkoliv měřítko se oku odkrývá pouze na kartografických dílech, která doprovázejí díla čistě geografická, má samozřejmě velký vliv i na samotnou geografickou práci. V této souvislosti je třeba zmínit rozpor ve výkladu pojmu „měřítko“. Zatímco geografický výklad říká, že měřítko se zmenšuje při zaměření na menší část plochy (a tedy ve větším detailu), kartografický výklad interpretuje měřítko obráceně – měřítko se zmenšuje při zmapování větší plochy. Já uvažuji o měřítku ve smyslu kartografickém, protože je v prostorovém pojetí primárně pojmem kartografickým. Vliv měřítka na geografii není limitován jen na zvětšování územního zaměření při zmenšování měřítka, pomocí kterého následně výsledek úkonu graficky znázorněn. Zcela se proměňuje i zaměření věcné, kdy se při zmenšování měřítka projevuje generalizace mnoha regionalizačních prvků a naopak zesilování takových ukazatelů, které jsou v rozsáhlejší prostoru důležitější. Generalizace se projevuje i ve sbírání dat za různé velké územní jednotky (od jednotlivých sídel až po celé politické entity). Zároveň je ale třeba si uvědomit, že různé velké, rozlohami stratifikovaná území jsou na sobě navzájem závislá a navzájem se ovlivňují. Stejně jako aktivita lidí mění tvar regionů a regiony determinují možnosti lidí, tak podobný vztah je třeba vidět mezi menšími a nadřazenějšími oblastmi.

Zajímavé téma k diskuzi je propojení dvou zmíněných teoretických přístupů k regionu – jejich typové a velikostní dělení. Mnoho autorů (např. Marston – Knox – Liverman 2005) výlučně charakterizuje formální regiony jako rozsáhlejší a nadřazenější regionům funkčním. S tímto předpokladem souvisí i politicky vymezené formální regiony (státy), které jsou vnitřně děleny na mnoho regionů nodálních. Ovšem již zde se dá spekulovat, zda se nespojuje nespojitelné, totiž velké politikou „násilně“ držené nadřazené regiony s regiony drženými pospolu mnohem více proměnlivými faktory. Na tento problém se dá ale jistě nahlížet i opačně. Nevznikají pro potřebu vnitřní diferenciaci funkčních regionů formální regiony právě jako jejich homogenní celistvé součásti, mezi kterými jsou iniciovány potřebné vztahy? Bradshaw (2000) sám zakresluje funkční region jako územně rozsáhlejší než regiony dílčí, formální. De Blij – Muller (1992, 2004) v úvodu definují funkční regiony spíše na příkladech město - okolí města, lokální jádro – lokální periferie. Zároveň se v oddělených pasážích pečlivě věnují jádrovému a perifernímu rozdělení světa. Je ovšem pozoruhodné, že v těchto úvahách

neodkazují na funkční region. Dle mého názoru a v souladu se současným nastoleným světovým řádem (NWO = *New World Order*) a prohlubující se globalizací je ale nejkomplikovanějším, největším, ale jistě existujícím funkčním regionem celý svět, tedy globální region, jehož části jsou tvořeny světovými, co nejvíce vnitřně homogenními, makroregiony.

Kapitola 4

Různé přístupy k regionalizaci světa, faktory tvořící hlavní světové regiony

Planeta Země je místem, na němž se odehrávají nesčetné dynamické procesy na plochách s velmi různým rozsahem (od výměny tropické vody za polární pomocí mořských proudů po dočasnou migraci při cestování do práce). A všechny tyto prostorové procesy jsou základem rozdělení Země do rozličných regionálních soustav. Hnacím motorem jejich diferenciací je fakt, že na různých místech planety probíhají jiné procesy s jinou intenzitou a s rozličnými dlouhodobými či krátkodobými dopady. A díky dopadům těchto rozličných důsledků jsou formovány regiony různých typů. A jelikož regionální geografie se zabývá interakcí lidských a přírodních faktorů, je třeba zmínit se nejdříve o hlavních ryze fyzickogeografických světových regionech.

Nejjednodušším fyzickogeografickým dělením světa je dělení na souš a pevninu. Z tohoto nejjednoduššího členění vychází rozdělení Země na jednotlivé kontinenty a oceány. Příkladem klimatologického dělení jsou například klasifikace Köppena, Köppena-Geigera nebo Alisova (Netopil – Brázdil – Demek 1984).

Pro účely této práce je však vhodnější zabývat se spíše sociogeografickými charakteristikami dělení světa.

Polonský (2007) rozlišuje čtyři nejzákladnější způsoby k sociogeografické regionalizaci světa. Jsou jimi kontinentální (tradiční zeměpisný přístup), geopolitické (politické, ekonomické dělení) a geohistorické (geoekonomické a geokulturní) a regionální (makroregiony).

Kontinentální dělení světa je tradiční rozdělení světa na fyzickogeografické (téměř) jasně vymezené územní makrocelky. Toto dělení je zde patrné již od starověku a s různými obměnami a modifikacemi se na různém poli vědeckých i laických prací vyskytuje po dnes. Podrobněji o vztahu mezi fyzickogeografickými kontinenty a sociogeografickými světadíly v české a slovenské geografické literatuře pojednává např. Polonský (2005).

Nepříliš vyhovují různá **geopolitická** rozdělení světa, zejména předválečná (Haushofer, Mackinder), ale některá vznikající i v bipolárním rozložení světa (Spykman, Meining, Seversky). Výsledek jejich regionalizace světa byl ovlivněna postavením tehdejších světových mocností a jejich cílů. U teorie panregionů Haushofera spadá kupř. Severní Afrika (i Střední východ) do stejného panregionu jako Evropa. Mackinder se zase zabývá jím předpokládaným centrem moci nad světem – střední Asií (*heartland*) a zbytek planety rozlišuje podle její polohy. Nás zajímající region Severní Afrika a Jihozápadní Asie (dále jen SAJA) například spadala v roce 1904 do dvou jím vytvořených regionů – do vnitřního okruhu (Osmanská říše, Persie spolu s Čínou a Rakouskem) a vnějšího (celá Afrika spolu s Amerikou a Japonskem). Spykman přejmenoval vnitřní okruh na *rimland* a přidal mu na důležitosti. Meining rozdělil *rimland* na dvě části (kontinentální a mořský), ale i tak bylo jeho rozdělení příliš nevýrazné a příliš ovlivněné sférami zájmů tehdejších mocností (pozn.: názory autorů uvedených v tomto a následujícím odstavci citovány podle Tomeše 2000, 2006).

Prvním geopolitikem, který rozdělil svět na větší počet regionů, byl Saul Cohen. V jeho mnohokrát upravovaných pracích (z let 1963, 1973, 1982) původně dělí svět na dva geostrategické makroregiony, ale mnohem větší počet geopolitických regionů. Ty mají sice jinou genezi a odůvodnění jejich existence než současné makroregiony, ale přesto jsou jim v mnoha případech lokalizací velmi blízké. A pokud ne lokalizací, pak alespoň rozlohou a pojetím. Pro vytvoření současných makroregionů ovšem není potřeba dělit nesmírně různorodý Mackinderův vnější okruh, ale spíše upravovat, u SAJA dokonce spojovat Cohenovy geopolitické regiony. Je třeba podotknout, že u Cohena nejsou všechny geopolitické regiony stejného typu. Zatímco Přímořská Evropa a Maghreb jsou geopolitickým regionem, který patří pod západní geostrategický makroregion, Blízký východ je nárazníkovou zónou (*shatterbelt*) mezi Cohenovým západním a východním geostrategickým regionem. Nepatří tedy ani pod jeden z nich. Jako druhý *shatterbelt* byla identifikována Jihovýchodní Asie (Tomeš, 2006).

Geohistorické přístupy vycházejí z historických podmínek a vztahů, které vyústily do dvou odlišných forem – *geokulturních* a *geoekonomických* regionů. V současnosti nejznámějším **geohistorickým** dělením světa jsou homogenní geokulturní makroregiony Samuela P. Huntingtona. Huntington v roce 1996 vydal knihu *Střet civilizací* (české vydání Huntington 2001), kde uvažuje o (kvazi)geografickém definování několika civilizací. Ty jsou vymezeny na základě vybraných kulturních kritérií - jazykem, dějinami, náboženstvím, zvyky, institucemi a subjektivním ztotožněním jednotlivců.

Ke geohistorickým přístupům můžeme přiřadit také **geoekonomické přístupy**, ke kterým se, kromě různých ekonomických typologií států světa (bohaté, chudé apod.) zařazuje funkční dělení světa na státy jádra, periferie a semiperiferie. S konceptem přišel I. Wallerstein, který operuje s konceptem tzv. *world-systems theory* (Holubec 2006).

Nejpropracovanějším a nejvhodnějším přístupem se z hlediska komplexní geografie jeví přístupy **regionální**. Tyto přístupy vyústily ve snahu o nejkomplexnější postižení světa jako různě diferencovaného a rozděleného na systém několika kvazihomogenních celků - **makroregionů**. Komplexní makroregiony zahrnují v nejširším smyslu fyzickogeografické, kulturní, sociální, ekonomické, politické aspekty - viz níže.

Pokud bych se měl nyní zamyslet nad silami, které drží tyto světové makroregiony pohromadě, dal bych na první místo fyzickogeografické faktory, dále neméně důležité faktory kulturně-sociální, na třetí místo faktory ekonomické a na poslední faktory politické. Je samozřejmé, že všechny jsou navzájem propojeny a to nejen směrem vzestupným, nýbrž i sestupným. Jsou navíc všechny podmíněny historicky a síla těchto dějinných následků se zpětně promítá právě do mé klasifikace důležitosti jednotlivých skupin faktorů zmíněných výše. Vytváření či změna v nové fyzickogeografické podmínky je záležitostí až milionů let, kulturní tradice se tvoří či přetváří stovky až tisíce let, ekonomické restrukturalizace jsou záležitostí desítek let a změna politického zřízení území může být záležitostí jedné minuty, stejně jako například vyhlášení války či vstup do nadnárodní organizace. Tyto změny jsou samozřejmě myšleny ve významu *de facto*, *de iure* mohou mít zcela jiný podtext, který se ale blíží spíše faktorům kulturně-sociálním či ekonomickým, tedy těm s delší dobou zakořenění a uskutečnění případných změn.

4.1 Fyzicko-geografické faktory

Abychom mohli o nějaké ploše na v pozemském prostoru vůbec uvažovat, je třeba si uvědomit, že všechny jeho vlastnosti, podle kterých bychom ho chtěli charakterizovat, se odehrávají v prostředí vytvořeném a dále formovaném přírodními pochody. A jelikož hlavní světové makroregiony jsou vytvářeny zejména kulturně-difusními pochody, je skoro nemožné, aby se jedna kultura nejen netknuta rozšířila přes oceány, ale aby se na dvou vzdálených kontinentech udržovala ve stejné konfiguraci a tedy aby se nerozpadla ve dva různé fragmenty. Nejtriviálnějším dopadem existence přírodních faktorů je tedy dělení zemského povrchu na pevninu a mezi nimi rozkládající se oceány.

Dalším diferencující příčinou vzniku rozdílných kultur a makroregiony je klima, které se liší nejen prostorově, ale i v čase. Poslední takovou zaznamenanou odchylkou velkých rozměrů je tzv. malá doba ledová, která znemožnila pěstování některých plodin v oblastech dříve pro ně vhodných. Známy je úpadek pěstování obilí v Číně, kvůli kterému musela v patnáctém století čínská dynastie Ming zastavit výpravné objevné cesty. Bez této události by možná dosah čínské kultury byl větší než dnes. Oblasti, které činští mořeplavci opustili, obsadily flotily evropské (De Blij – Muller 1992, s. 434). Mezi krátkodobé odchylky klimatu se řadí například efekt ENSO (El Niño-Southern Oscillation), který má jistě zejména v Jižní Americe silné ekonomické důsledky. Ale nejdůležitějšími je klimatické rozdělení země na klimatické pásy podle průměrné teploty během roku, průměrných srážkách, ale také jejich ročních chodech. Již zmínění Köppen a Geiger sestavili klasifikace klimatických typů založené na distribuci výměny tepla a vodní páry v zemské atmosféře. Díky těmto vlivům vznikají různé vzorce chování, různé priority, různé způsoby života, různé žebříčky hodnot, a nakonec právě rozdílné kultury.

Jak fyzickogeografické podmínky mohou spojit kulturu lidí na velké vzdálenosti, tak je mohou také rozdělovat díky fyzickogeografickým překážkám, přes které se znaky kultury nemohou šířit a tedy ani kultura samotná. Ostatně mnoho organicky vzniknuvších států má hranice shodné právě s fyzickogeografickými jevy (řeky, hřeben pohoří, bažinatá údolí). Takové

blokády se mohou vyskytnout i na hranicích samotných světových makroregionů (Himaláje, Sahara i oceány zmíněné na začátku kapitoly). Nejen na mapách světa striktně zaměřených na sociální veličiny tedy stále můžeme pozorovat otisky fyzickogeografické složky Země.

4.2 Kulturně-sociální faktory

Zatímco v předchozích odstavcích jsem stručně popsal efekty přírodních jevů na rozložení kultur na světě, nyní se zaměřím na již konkrétní pochody při tvoření kultur samotných včetně problémů s jejich sledováním a hlavně s jejich klasifikací.

První věcí, kterou je potřeba si ujasnit, je otázka, co vše vlastně zahrnuje kultura? Mnohdy jsou do kultury řazeny pouze objekty umělecké tvořivosti, tedy takové, k jejichž výtvaru je třeba jisté kreativity (literatura, architektura, malířství). Z hlediska sociologie a kulturní geografie je ale termín kultura mnohem rozsáhlejší a složitější. Do jejího záběru se totiž započítává v podstatě vše, v čem se daný jedinec a společnost chováním, zvyky, či potřebami odlišuje od jedinců a společností jiných. A je třeba zmínit, že tyto charakteristiky se přenášejí z generace na generaci samotnou přítomností narozeného a socializujícího se dítěte v daném prostředí. Ovšem dlouhodobě se samozřejmě i mění. A také nejsou geneticky podmíněny (Hoebel 1966).

Tyto zvyky zprostředkovávané lidskou činností zanechávají v krajině výraznou stopu na mnoho let i staletí do budoucnosti. A tato stopa nemusí být jediná, může jich být i na jednom místě více - v případě, kdy se na určitém území vystřídalo v historii více vln kulturních vlivů. Vklad lidského konání do vzhledu krajiny pojmenoval Carl O. Sauer pojmem *kulturní krajina* (Hoebel 1966).

Diferenciace lidského chování napříč kulturním spektrem se vyznačuje zejména jazykem (a jazykovými skupinami), přesvědčeními (nejen v náboženském smyslu), či vztahy mezi různými skupinami lidí (sociální třídy, rasy, pohlaví). A až následně podle těchto charakteristik obyvatelstva a jeho vnímání světa vzniká kulturní krajina v hmatatelném slova smyslu. Takže zatímco humanitní vědy zkoumající umění se zabývají pouze samotnými výtvarnými díly konkrétních lidí, kulturní geografie se zabývá i demografickými a sociálními charakteristikami společnosti, která samotné umění vytváří. A regionální geografie světa se snaží prostorovou diverzitu reprezentovanou kulturní geografii přenést do klasifikace světových kulturních makroregionů s dáváním důrazu na historické souvislosti.

Jazyk je hlavním strůjcem, který podmiňuje propojování různých území, jelikož bez vzájemného porozumění není možná komunikace a není jednoduché mezi oblastmi navazovat jakékoliv vztahy. Je ovšem velký problém jejich klasifikace a dělení. Jak posuzovat, co je ještě dialekt jazyka a co už samostatný jazyk? A naopak se dá uvažovat o dělení i pomocí definice: „Jazyk je soubor navzájem si srozumitelných dialektů.“ (Chambers – Trudgill 1980 podle Baker - Prys 1998, s. 156). Například by se tedy dala obhajovat existence skandinávštiny a jejích dialektů podle zemí. Klasifikace jazyků má tedy často i politické příčiny. Díky těmto problémům existuje mnoho rozdílných studií snažících se zjistit počet jazyků na Zemi. Tyto výzkumy docházejí k výsledkům tak rozdílným, jakým je interval 5000 - 10000 jazyků.

Raymond Gordon Jr. ve své knize *Ethnologue: Languages of the World* (2005) uvádí 6912 jazyků, z nichž dvanácti mluví více než sto miliónů lidí. Angličtina, francouzština, španělština, ruština, arabština a mandarínská čínština jsou oficiálními jazyky OSN (OSN 2008).

Práce věnující se geografickému rozložení konkrétních jazyků (tedy velkého počtu málo rozšířených) pracují spíše ve velkých měřítkách. A protože hledání světových makroregionů musí být silně generalizováno a prováděno na měřítkách malých, pracuje spíše s jazykovými skupinami. Přitom se však u bývalých kolonií musí dávat pozor na velké rozdíly mezi oficiálním jazykem státu (dřívější *lingua franca*) a jazyky opravdu užívanými. Je tedy třeba zjišťovat konkrétní podíly mluvčích jednotlivých jazyků a nebrat příliš vážně oficiální jazyk sdělovaný státní mocí. Je ovšem třeba podotknout, že hlavně díky těmto dříve státem vnucovaným jazykům dnes dokážou některé velké velmi vnitřně disociované státy držet pohromadě (Nigérie, ale třeba i Indie). Je tedy třeba zmínit, že oficiální, obecně uznávaný jazyk je u státu silnou centripetální silou, přestože ho jeho občané nepoužívají jako primární.

Zatímco příbuzné dialekty, jazyky a jazykové skupiny napomáhají ve vznikání společnosti, která je schopná navzájem jednodušeji komunikovat, výraznějším hybatelem vzniku odlišných kultur světa jsou **náboženství**. Náboženství mohou ovlivňovat život jejich následovatelů v podstatě ve všech parametrech života. „Náboženství je definováno jako organizovaný systém hodnot a praktik, pomocí kterých je projevoována víra v jednu či více nadpřirozených bytostí.“ (Bradshaw 2000, s. 54) Mimořádný účinek na zmíněné hodnoty a praktiky mohou mít svaté texty, podle kterých jsou vytvářeny a udržovány. Ty mnohdy ovlivňují velký počet aspektů chování, které jsou charakteristické pro různé kultury – např. kuchyni, oblékání, denní rytmus, etická, mravní pravidla, ale i politické či právní doktríny a precedenty.

Nejjednodušším a i přesným ukazatelem je prosté zhodnocení, podíl lidí v populacích, kteří se k jednotlivým náboženstvím či civilizacím hlásí. Tato statistika ovšem sice zvýrazní prostorové rozložení tohoto jevu, ale nebudou z ní jasné jeho důsledky. Musí být tedy doprovozeny údaji, které se kultuře determinované náboženstvím vztahují, a které by tedy objasnily, jak moc náboženství samotnou kulturu regionu ovlivňuje. Mezi takové může patřit např. patřit porovnávání **gramotnosti**, které říká nejen jak kvalitní je v různých oblastech, sociálních skupinách výuka, ale i v jaké míře potřebují k životu různí lidé v různých oblastech číst a psát, nakolik tedy potřebují přístup k informacím a jak potřebují informace šířit. Stejně tak může být velmi užitečné pomocí statistik hledat rozdílnou sílu nerovností mezi různými populačními skupinami. Například rozdíl mezi gramotností žen a mužů.

Stejně jako můžeme používat tyto sociokulturní parametry populace, jsou velmi cenné i parametry, které bych pracovně nazval **parametry ekonomicko-kulturní** a mezi které bych si dovolil zařadit například prostorové rozložení struktury zaměstnanosti či ekonomické zátěže obyvatelstva. Druhá veličina má sice i velmi silný demografický (sociální) podtext, ale má jistě i ekonomické důsledky se silnou vazbou na nedávnou kulturní minulost a možnou budoucnost. Je třeba ale mít stále na paměti, že tyto ukazatele jsou ovlivňovány nejen kulturními, ale i sociálními, ekonomickými či politickými okolnostmi. Poslední popsání ukazatele mají již mnoho společného s další skupinou faktorů, která bude popisována nyní.

4.3 Ekonomické faktory

Zatímco kulturní predispozice se obtížně klasifikují do konkrétní kvalitativní hierarchizace, u ekonomického rozvoje je situace jednodušší. U ukazatelů sledující vyspělost území dostáváme konkrétní čísla, která se dají porovnávat bezesporu snáze než například výše zmíněné kvaziobjektivní či ryze subjektivní socio-kulturní charakteristiky.

Základní předpoklady ekonomického rozvoje spočívají v přírodních faktorech v nejširším slova smyslu. A ty jsou po Zemi rozloženy velmi nerovnoměrně, stejně jako bohatství států, které je na nich závislé. Nejtriviálnějším primárně geografickým předpokladem pro potenciální zisky z obchodu je vlastnictví mořského pobřeží. Tato výhoda se naplno začala projevovat při kolonizačních výbojích mimo evropský kontinent od 16. století. Ale samozřejmě je velmi důležitá i dnes, kdy například Bolívie po ztrátě pobřeží ve prospěch Chile z nevýhody kontinentality a z důvodu dřívější orientace ekonomiky na přístup k moři velmi strádá. Přístup ke světovému oceánu ovšem není ze zřejmých důvodů (většina plochy zeměkoule je pokryta oceánem) tak nerovnoměrný jako jiné předpoklady rozvoje. Mezi takové jsou počítány klimatická různorodost, různorodost přírodních pásů na Zemi, ale zejména přírodní bohatství, které se stalo základním důvodem a živitelem merkantilismu, který ovlivňuje rozložení světa na jádra / periferie, rozvinuté / rozvojové země, více rozvinuté / méně rozvinuté země, Bohatý Sever / Chudý Jih, dodnes (Quiligan 2002, Tomeš 2006).

Je třeba mít na paměti, že během vývoje lidské společnosti se mění důležitost a preferovanost jednotlivých zdrojů přírodního bohatství, a že tento přesun se projevuje i v ekonomickém rozvoji regionů, kde se zrovna potřebná surovina nachází a je možno ji těžit. Například, díky současnému technologickému období mohly relativně málo rozvinuté státy okolí Perského zálivu zbohatnout a také se stát velmi důležitým geopolitickým regionem, jehož aktivity mají velký dopad na celý svět. Ačkoli hlavním předpokladem pro získání těchto lokalizačních výhod je vhodná geologická a geomorfologická minulost regionu, je třeba počítat i se současnou politickou situací. Například v zemích permanentně rozdělených občanskými válkami (mnoho zemí Afriky, ale i zemí Latinské Ameriky z druhé poloviny 20. století) je velmi obtížné přírodní bohatství vyhledávat a následně využívat. Proto také mnohé africké státy nejsou schopny samy sebe potravinově uživit, ačkoli potenciál k tomu rozhodně mají. Problémy vězí v mnohdy stále nedořešených pozemkových reformách, časté neúspěšnosti tzv. Zelené revoluce nebo opět v dědictví kolonialismu (nezastavitelná urbanizace). Podobné analogie by se daly hledat v slabém využití nerostného bohatství pro rozvoj zemí, kde jsou těženy, zatímco jsou využívány spíše pro pokračování rozvoje jádra.

Zatímco ke kulturní globalizaci a vzniku jedné světové kultury, jak byl předpovídan na začátku 90. let minulého století, s největší pravděpodobností nedochází, ekonomická globalizace je stále se prohlubujícím jevem. V tomto vznikajícím světovém ekonomickém trhu má každá země své místo a velmi těžce se z něj vymaňuje. Jedním z hlavních prvků dnešní světové ekonomiky je NILD (Nová mezinárodní dělba práce), která nahrazuje původní IDL (Mezinárodní dělbu práce). Zatímco v éře IDL byly hlavní faktorem při hledání možností investice výše zmíněné přírodní faktory, v éře NIDL jsou to rozdílné komparativní výhody pramenící z levnější pracovní síly. Další nepřehlédnutelnou vlastností současného

ekonomického světa jsou TNC (Nadnárodní společnosti), které zasahují do světového rozvoje a jeho prostorové diferenciaci mnohdy silněji než samotné státy a jejich vlády. Ohromným způsobem stoupá světový obchod a logicky i světové finančnictví, velkou roli má velmi nerovnovážně rozdělený technologický pokrok. Posledním faktorem globalizace je nivelizující celosvětové konzumní chování, kdy spotřebitel nachází po celém světě stále podobnější výrobky, stejně připravená jídla, stejnou popkulturu. Tento poslední faktor může vcelku silně kolidovat s kulturní rozděleností světa (Marston – Knox – Liverman 2005).

Jaké jsou tedy kvantitativní postupy k měření ekonomického rozvoje? V literatuře jsou nejpoužívanějšími jsou ukazatele **HDP** a **HNP**. Dají se konstruovat mnoha způsoby, dají se vztahovat na počet obyvatel nebo na rozlohu území. Do HDP je započítána tržní cena sumy všech výrobků a služeb, které byla za období na zkoumaném území vyrobena. (ČSÚ 2008). Do HNP je kromě lokální produkce započtena i produkce za hranicemi území, která ale byla uskutečněna z kapitálu pocházejícího z území, jehož HNP je počítáno (Marston – Knox – Liverman 2005). Pokud je třeba zjistit celkovou ekonomickou sílu území, používá se celkové HDP/HNP. Poslední používanou úpravou je tzv. HDP v PPP (parita kupní síly) jednotkách měny, která zohledňuje rozdílnou cenovou hladinu a rozdílnou kupní sílu v různých zemích světa. Ačkoli pro porovnávání zemí z pohledu jejich aktivity na světové ekonomice, je PPP nevýhodné, pro porovnávání ekonomické kvality života v jednotlivých uzavřených zemích je vhodné. Problémem obou těchto makroekonomických ukazatelů je jejich vlastnost, že zcela nereflktují nerovnoměrnost rozložení zisků z produkce mezi obyvateli. A tato propast se zejména v méně rozvinutých zemích dále rozšiřuje. Stejně tak se rozšiřuje propast mezi více rozvinutými a méně rozvinutými státy (Daněk 2000).

Další možností, jak posuzovat vyspělost zemí, je přidat striktně ekonomickým ukazatelům i ukazatele reflektující kvalitu života. Mezi takové se řadí např. **HDI** (Index lidského rozvoje) a **HPI** (Index chudoby). HDI je konglomerátem údajů sdělující střední délku života při narození, gramotnost populace společně s rozdělením úrovně vzdělání mezi obyvateli (základní vzdělání, střední vzdělání, vyšší vzdělání) a HDP na člověka v jednotkách PPP. HDI nabývá vyšších hodnot, pokud je kvalita života lepší, ale naopak Index chudoby, jak již název napovídá, stoupá, pokud kvalita života klesá a možnost uplatnění či dokonce přežití je menší. Do jeho výpočtu jsou zahrnuty tyto ukazatele: podíl obyvatel, kteří nemají šanci dožít se 40 let věku (Human Development Reports : Glossary of terms 2008), míra negramotnosti v populaci a kombinovaný ukazatel zahrnující: 1) podíl lidí, kteří nemají přístup k vodě, 2) podíl obyvatel bez přístupu k zdravotnickým službám, 3) a rozsah podvýživy u dětí do pěti let života. Je určité podnětné geografickou různorodost těchto indexů mezi státy porovnávat s čistě makroekonomickými údaji, které jsou popsány výše. Pomocí nalézání rozdílů v těchto různorodých statistikách lze tedy vyrovnávat sklon údajů HDP a HNP zakrývat nerovnoměrnost rozložení bohatství a naopak zvětšovat důraz na opravdovou kvalitu života.

Ekonomická soběstačnost či závislost státu je měřitelná přes zahraniční obchod či dluhy národních ekonomik. U těchto dvou ukazatelů se podobně jako u HDP či HNP dají brát v potaz i výsledky v jednotkách PPP. Jelikož ovšem statistiky sledující zahraniční obchod výrazně

dokumentují zakořenění národní ekonomiky do světového ekonomického řádu a, je samozřejmě sdělnější využívat pro všechny země stejné měřítko.

Podobně se dá měřit stabilita státních ekonomik podle výše a oscilace dluhu, které každoročně sdělují vlády. Samozřejmě se musí v mnoha případech počítat s jejich neúplnou pravdivostí. Na druhou stranu probíhají kontroly právě od půjčujících stran, ať už jsou to soukromé banky či investoři ve více rozvinutých zemích, nebo organizace jako Světová banka (WB) a Mezinárodní měnový fond (MMF) u méně rozvinutých zemí. Zejména u méně důvěryhodných věřitelů (tedy právě méně rozvinutých zemí) promlouvají dluhy do fungování ekonomiky více než u národních věřitelů spolehlivých. WB a MMF podmiňují půjčky přestavbou ekonomického profilu věřitelského státu, například ve formě privatizace rozsáhlého sektoru a tedy následnými rozšířenými zahraničními investicemi. Podmínky mohou být i politického charakteru, například snahy o zlepšení dodržování lidských práv, přiblížení právních doktrín západním vzorům a podobně. Tento veřejný dluh se často vztahuje i na obyvatele.

4.4 Politické faktory

Základním politickým jevem ovlivňujícím skladbu, vymezení světových makroregionů jsou státní hranice. Autoři zabývající se světovými makroregionální strukturami se omezují na hledání makroregionů, jejichž hranice jsou souhlasné s hranicemi krajních států. Nestává se tedy, aby část země patřila do jednoho a zbylá část do druhého makroregionu. Není ovšem pravda, že vnitřní dělení zemí na dílčí jednotky regionálního geografa nemusí zajímat. V případě, kdy má hraniční země („*buffer state*“ – Rubin 1995) mezi dvěma makroregiony předpoklady při připojení k oběma z nich, se prostřednictvím dílčí jednotky může zjistit, která ze dvou různorodých částí státu má větší vliv na jeho celkovou charakteristiku (zabýdlenost, ekonomická síla atd.)

Pokud bychom se měli podívat na formy státní moci, kvality demokracie, určitě platí, že země určitých světových makroregionů spadají do podobných charakteristik těchto ukazatelů (demokratická Evropa vs. politicky problémová Subsaharská Afrika). Ovšem nedá se říct, že tyto politické pochody by přímo formovaly složení makroregionů, spíše jsou důsledkem mnohých faktorů popsanych výše. Rozhodně se ale vyplatí věnovat těmto politickým ukazatelům pozornost, ovšem ani ne tak pro definování světových regionů, ale spíše pro jejich následnou analýzu.

Zatímco politické jevy nastíněné v horním odstavci jsou determinovány hlavně vládnoucí třídou, politická stabilita, uznání svrchovanosti vlády jejími obyvateli, spokojenost lidí s vymezenými hranicemi jsou odvíjeny od celé společnosti. A jelikož moderní státy musí mít alespoň zčásti prvky národního státu, nastávají problémy stability, kdy velká část populace svůj stát neuznává. Proto je jistě pádnou příčinou vzniku nadstátních regionů i národní, nacionalistická, etnická diverzita dílčích zemí.

Další politickou silou ovlivňující vznik mezistátních regionů jsou objektivně existující nadnárodní organizace sdružující různé země do různorodých paktů, ať již geopoliticky podložených obranných seskupení (NATO, ale i bývalá Švýcarská konfederace), trh

podporujících unií (NAFTA, MERCOSUR), kulturních (Arabská liga) nebo paktů vzniknuvších z dnes již neaktuálních důvodů, které díky své úspěšnosti postupně rozšiřují svůj objekt zájmu a záběr (ASEAN, EU).

Kapitola 5

Vymezení makroregionu Severní Afrika a Jihozápadní Asie (SAJA)

5.1 Přístupy různých pramenů k vymezení makroregionu

Velmi známými regionálními geografy je dvojice H.J. de Blij a P.O. Muller, jejichž kniha *Geography: Realms, Regions and Concepts* vyšla již v dvanácti edicích revidovaných vzhledem ke světovému vývoji. Nejdříve stručně zrekapitulují šestou edici (vzniklou ihned po rozpadu Východního bloku v roce 1992) a edici jedenáctou, tedy druhou nejaktuálnější (rok 2004). De Blij a Muller vykládali tento makroregion poledníkově od Maroka a Mauretánie po Afghánistán a rovnoběžkově od Turecka po Etiopii. V úvodu kapitoly nastolují autoři různá pojmenování tohoto regionu, které mohou být zároveň jeho hlavní charakteristikou, která ovšem okamžitě vyvracejí jako neúplně správná. Název Suchý svět (Dry World) je podle autorů nesprávný, protože velká část obyvatel makroregionu žije buď v deltách Nilu, v srážkách dotovanými pohořími Atlasu, tureckých a íránských pohořích nebo v přímořských, pro život přijatelných nížinách. Název Arabský svět je také neúplný, protože dominantní jazyky a etnika Íránu, Turecka a Izraele nepatří k arabské jazykové, resp. etnické skupině. Pojem Střední východ je dědictví absolutní nadvlády Evropy nad světem a není příliš představitelné, aby např. Indové mluvili o Egyptě jako o „východě“. Zároveň ovšem, přes tuto očividnou averzi, autoři použili název Střední východ pro jeden ze subregionů (Izrael, Jordánsko, Irák, Sýrie a Libanon). Pojem Islámský svět zavrhuje jak kvůli výraznému podílu nemuslimské populace v Izraeli, Libanonu i Egyptě, tak kvůli většímu počtu muslimů v jiných makroregionech (Jižní Asie, Jihovýchodní Asie, příp. Subsaharská Afrika). Problémy vždy nastávají se zahrnováním či nezahrnováním zemí okrajových. V případě SAJA jsou to Afghánistán, jednotlivé státy Sahelu, ale i Kypr. Na případu Afghánistánu autoři uznávají, že pomocí jiných ukazatelů by mohli bezproblémově připojit Afghánistán ke kterémukoli ze sousedních dvou makroregionů (Jižní Asie, Rusko a jeho jižní křídlo). Není ovšem řečeno, pod jakými charakteristikami připojili Afghánistán právě

k SAJA. Sahel není de Blijem - Mullerem do makroregionu zařazen exkluzivně, jeho subregion je zároveň pojmenován *Africká přechodná oblast* (African Transition Zone) a v této funkci tvoří širokou hranici mezi SAJA a Subsaharskou Afrikou. Ta odděluje muslimské arabsko-berberské obyvatelstvo a a jižně od ní sídlící negroidní populaci, v níž jsou silně zastoupena i jiná náboženství než islám, což v posledních desetiletích způsobilo několik válek částečně náboženského charakteru. Tyto války a stále častější období sucha obyvatele této mezní zóny velmi postihují a zvýrazňují handicap jejich areálu vůči oblastem ležícím severně od této široké hranice „Islámského světa“.

Vymezení SAJA Michaela Bradshawa v knize *World Regional Geography: New Global Order* (2000) je v podstatě to nejmenší možné. Afghánistán je součástí Jižní Asie a státy Sahelu (kromě Súdánu) nejsou vůbec uvažovány. Súdán je součástí Bradshawova makroregionu díky jeho napojení na Egypt přes životodárnou řeku Nil včetně Asuánské přehrady, která se rozkládá na hranici těchto dvou států. Afghánistán nezahrnuje do makroregionu kvůli jeho velké fyzickogeografické izolovanosti a slabému zapojení do světového ekonomického systému. Podobně jsou popsány i země Střední Asie, které jsou ovšem navíc ovlivňovány i stále velkým vlivem Ruska, které je často i zváno k řešení problémů (ruská armáda v Tádžikistánu na obranu před Talibanem). Na druhou stranu v těchto zemích přestala být Sovětským Svazem potlačována islámská víra, a tak v nich ožívá její vliv. O SAJA (Bradshaw se cíleně vyvarovává pojmu Střední východ) pojednává v kontrastech: Sunnitě / šiité, státy se zdroji ropy / státy bez zdrojů ropy, panarabský nacionalismus / slabé ekonomické vztahy mezi zeměmi. Autor se také snaží zdůrazňovat centrální pozici makroregionu ve světě – geologicky (mezi světadíly), ekonomicky (mnoho důležitých států jsou světovými semiperiferiemi) i geopoliticky (neustálá napětí v regionu, který je středem světového zájmu).

11. reedice knihy H. J. de Blije a P. O. Mullera (2004) byla jako podklad pro tuto práci vybrána, protože je možno na této sérii knih vidět pozorovat proměňující se svět. Od šesté edice se region SAJA v jejich pojetí dosti silně proměnil. Změnilo se ovšem i fundamentální základ samotných makroregionů jako prostorových subjektů – na rozdíl od šesté edice již autoři nerozdělují makroregiony striktně na rozvinuté a nerozvinuté. Strukturu SAJA v podání autorů ovlivnilo výrazné zmenšení rozsahu makroregionu sdružující Rusko a státy pod jeho vlivem. Právě tento prostorový deficit byl přidružen k SAJA jako subregion Turkestán. Autoři toto připojení dokládají platností stejných charakteristik, které se vyskytují v jádře makroregionu: malé srážky, vysušené biomy, spoléhání na závlahy, silně nerovnoměrná hustota zalidnění, náboženské konflikty, ekonomická závislost na ropě. Do severovýchodu Kazachstánu přesto autoři zařadili Ruskou přechodnou zónu mezi makroregiony. Stejně jako v šesté edici své práce ponechali existenci Africké přechodné zóny, kterou ovšem rozdělili na dvě části, alespoň podle výkladu v kapitolách věnovaných jednotlivým makroregionům. Zatímco západní a centrální země přechodné zóny popisují v rámci subregionu *Maghreb a jeho sousedé*, východní země (Etiopie, Eritrea, Džibuti, Somálsko) jsou stručně rozebrány v kapitole zaměřeném na *Subsaharskou Afriku*. Poslední přechodná zóna, třetí v okolí SAJA, je složena z kavkazských zemí.

Kniha *World Regions in Global Context: Peoples, Places and Enviroments* od tria autorů Marston - Knoxe – Liverman (2005) pojednává o SAJA (pojmenovaný Blízký východ a Severní Afrika) ve stejném rozsahu jako Bradshaw. Rozdílným prvkem pojetí makroregionů v této knize je absence dělení na subregiony a také dosti silný důraz na historii a enviromentální poměry. Spíše jsou v textu popisovány zajímavosti, současné objekty zájmu (arabsko-izraelský konflikt, okupace Západní Sahary Marokem), a to společně s historií a přírodními podmínkami celého makroregionu. Rozhodnutí vynechat popisy jednotlivých subregionů a všech jeho součástí vyvolává značnou nejasnost, proč byly či nebyly do makroregionů připojeny. Například popis Střední Asie v rámci makroregionu *Ruská federace, Střední Asie a Zakavkazsko* se zaměřuje spíše na zmíněné přírodní podmínky než na obsáhlejší zhodnocení oblasti, tak jak je zvykem v ostatních výše zmíněných publikacích. O to více je ovšem dáván důraz na jádrové regiony.

Navzdory tomu, že byl výše zařazen k odlišným, jako makroregionálním přístupům, byl do prvotní analýzy zakomponován koncept S. P. Huntingtona a jeho *Střetu civilizací* (2001). Jeho vymezení se pro cíl této práce nepříliš hodí, protože je nejen striktně homogenní (nábožensky), ale jím definované civilizační makroregiony jsou také územně nesourodé a Huntingtonova Islámská civilizace má mnoho exkláv (Bangladéš, Indonésie, Albánie). Proto jsem použil modifikaci členění, pomocí které jsem odebral země, které zeměpisně nespádají do Severní Afriky a Jihozápadní Asie - viz podkapitola 5.2. Huntington do svého vymezení Islámského světa zařazuje celou Africkou přechodnou oblast, ovšem bez Etiopie, a všechny země Střední Asie. Přestože je jeho vymezení velmi rozsáhlé, vynechává Turecko, Izrael a již zmíněnou Etiopii. Turecko a Etiopie jsou tzv. *osamělé státy*, a Izrael tvoří svoji vlastní civilizaci.

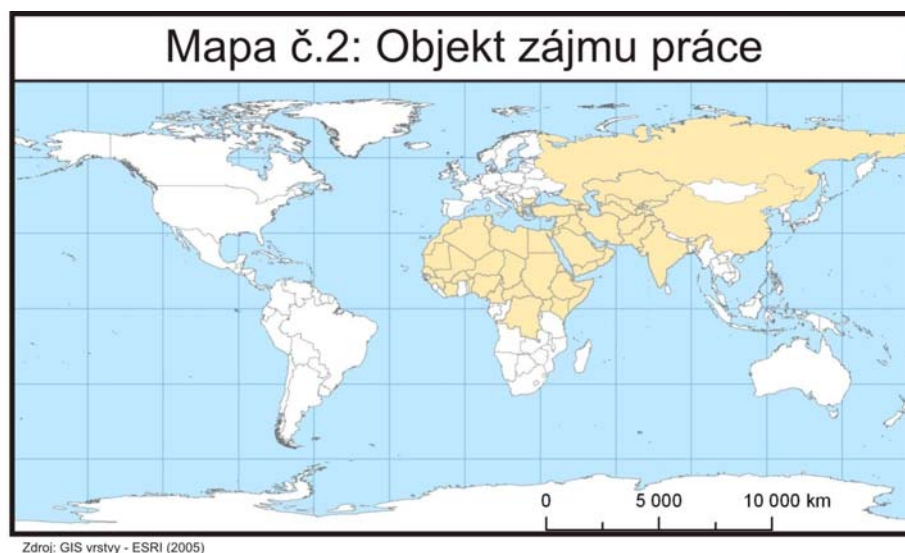
Poslední dělení, které zmíním, je dělení Filipa Polonského (2005) v jeho diplomové práci. Polonský přistoupil k problému přes již existující vymezení jiných autorů a jejich agregací pomocí tzv. síly hranic jednotlivých makroregionů u jednotlivých autorů dospěl k takto vlastnímu rozdělení světa. Ty samé odchylky mezi regionalizacemi jednotlivých autorů popsanými výše jsou konstatovány i Polonským – problémové vymezení Střední Asie, Afghánistánu a Súdánu. Autor zařadil do SAJA Kavkazské státy, které jsou od sféry vlivu Ruské federace odděleny právě tímto západoasijským pohořím.

5.2 Vlastní regionalizace makroregionu SAJA

Problémem všech výše zmíněných rozdělení prací zabývajících se rozdělením světa, a potažmo SAJA, je absence faktografické báze, která by sdělovala, jak konkrétně bylo sestavení všech popisovaných makroregionů dosaženo. Samozřejmě se při jejich konstrukci používají i různé dějepisné podklady, které nejdou vyčíslit, ale velmi důležité jsou i takové, které sdružují region objektivně. Tedy takové, které byly podrobně rozebrány ve čtvrté kapitole. Proto hlavním cílem kapitoly páté a jedním ze dvou cílů bakalářské práce je zevrubně odhalit, podle jakých jednoduchých kritérií mohly být konkrétní verze makroregionu Severní Afrika a Jihozápadní Asie citovanými autory konstruovány.

Mapa č.1 zobrazuje všechny výše zmíněná vymezení (včetně upraveného Huntingtonova dělení). Také jsou na ní barevně vyznačeny a pojmenovány všechny státy, které byly primárním

objektem zájmu této práce, a pro které byla použita data. Byly vybrány tak, aby všichni hraniční sousedé všech států, které jsou alespoň jednou v citovaných vymezeních zmíněny, byly zahrnuti.



5.2.1 Fyzicko-geografické aspekty komplexního makroregionu

Mapa č. 2 znázorňuje státy zvýrazněné výše v kontextu celého světa. Důvod, proč byly takto vyobrazeny, je jediný. Jsou jím používané názvy rozebíraného světového makroregionu – Severní Afrika a Jihozápadní Asie, který má v sobě prostorově definované umístění na

světových kontinentech. Z mapy je očividné, že do takto definovaného geografické umístění zdaleka nezapadají některé státy, Rusko, Čína a Kongo. Pro tyto země sice byla primárně shromážděna data, ale dá se předpokládat, že do SAJA zařazeny nebudou.

Mapa č. 3 vychází z teoretických principů M. Hampla (1971), které říkají, že sociálněgeografické regiony se ztotožňují s regiony komplexními, protože sociálněgeografické parametry v sobě odrážejí vlastnosti fyzickogeografických regionů (Bašovský – Lauko 1990) - Ačkoli tento poznatek má v sobě jistě prvky mnohdy odmítaného nebo přímo opovrhovaného geografického determinismu, v kontextu hustoty zalidnění rozdílných klimatických oblastí má jistě svou statistickou oporu. A jelikož voda je jedním ze základních předpokladů pro život, je lehce odhadnutelné, kde bude mít tato veličina malé hodnoty – ve srážkami nejméně dotovaných oblastech, pouštích. A tuto závislost ukazuje právě mapa č. 3



Ačkoli jsou GIS-ová data, ze kterých byla mapa vytvořena, poměrně stará (podle počtu obyvatel celých států a porovnáním s jejich populačním vývojem jsem odhadl jejich průměrný původ v 90. letech), těžko se dá očekávat, že by se nastíněná nerovnoměrnost osídlení rapidně změnila. Na mapě hustoty zalidnění, která je graficky proložena satelitní fotografií Země, je nerovnoměrnost zřetelná. Na této tezi není v podstatě nic překvapivého, je ale třeba si uvědomit, jak velmi je tento jednoduchý poznatek důležitý pro lokalizaci světových makroregionů.

V další podkapitole budu popisovat kulturní aspekty vzniku makroregionu SAJA, tedy rozsah kultury pro něj specifický. Ovšem tam, kde lidé nejsou, nemůže být ani kultura. A pokud

má tato skoro nekulturní oblast rozlohu několika miliónů km², je její zařazením do světové kulturní regionalizace (podle nižších taxonomických jednotek, tedy jednotlivých suverénních států) problémové. Tento problém by nenastal, kdyby se anekumenní, nekulturní oblast nerozkládala mezi dvěma až třemi světovými makroregiony identifikovanými citovanými autory výše, což ovšem nastává. V případě tzv. Africké přechodné zóny je tedy základním důvodem pro její široký vliv existence pouštního biomu, jehož neobydlený střed prochází právě po hranicích mezi nejsevernějšími zeměmi Afriky (Maghrebu a Egypta) a pásem států, jejichž severní části spadají do středního a neobydleného pásu Sahary. V případě oblasti Střední Asie je situace obdobná - malá hustota zalidnění v tamních stepích, a tedy obdobný problém s kategorizací států jako u Africké přechodné zóny.

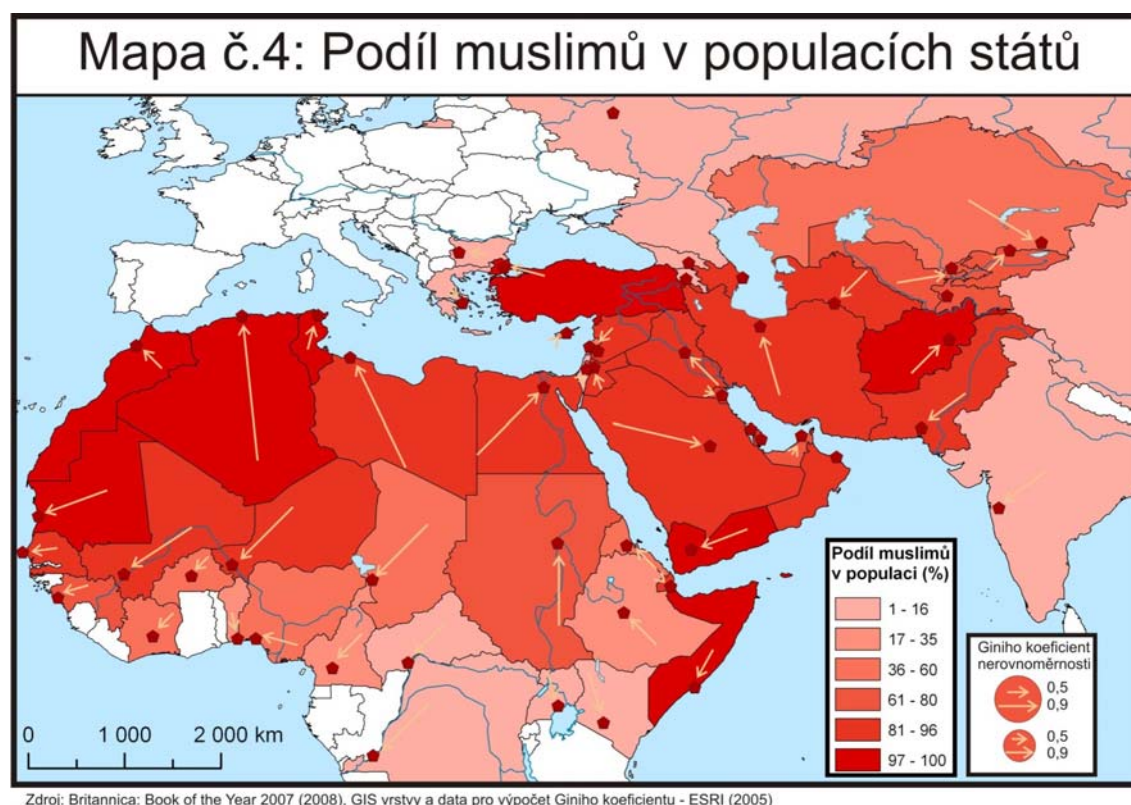
Tato silná nerovnoměrnost osídlení je jedním z charakteristik mnoha zemí v celém mnou rozšířeném území určeném pro hledání kvantitativních dostředivých ukazatelů pro formaci makroregionu SAJA a může samozřejmě ovlivňovat inklinaci okrajových zemí k sousedním světovými makroregionům namísto integrace se SAJA. Tento jev je zvláště viditelný ve velmi lidnatém Pákistánu, konkrétně silnou koncentrací populace u východních hranic s Indií. Pákistán žádný z amerických geografů ve své regionalizaci, kterou jsem si vybral za objekt analýzy, do SAJA nezahrnul (mapa č. 1). U zemí s břehovou čarou dostatečně dlouhou relativně vůči jejich rozloze je zřetelná velmi silná inklinace obyvatel právě k moři, samozřejmě z klimatických důvodů. Tento jev je očividný nejen u afrických států, ale dále i u zemí Arabského poloostrova.

5.2.2 Kulturně-sociální faktory

Prvním čistě lidským faktorem, důležitým pro komplexní vymezení makroregionu, je náboženské složení populace jednotlivých zemí ve zkoumané oblasti. Proti použití tohoto ukazatele se dá samozřejmě oponovat ve smyslu jeho příliš velkému napojení na různá homogenní civilizační rozdělení světa, jejichž vliv by měl být ve tvoření složitějších světových makroregionů limitován. Tato námitka je samozřejmě podnětná, ale k její interpretaci je třeba se zamyslet i nad silou propojenosti mezi kulturou a náboženstvím, která se v různých oblastech světa liší. Z toho plynou i proměnlivé rozsahy, jak jsou jednotlivé náboženské kultury vnímány. Je určitě rozdíl mezi dnešním vlivem křesťanství na evropský makroregion a vlivem islámu na makroregion SAJA. Zároveň je ovšem třeba uvědomit si, že tento náboženský přístup k regionalizaci je velmi generalizační, a potírá mnohé rozdíly mezi společnostmi jednotlivých zemí. Předpokladem pro náležité použití ukazatelů vážících se na náboženskou strukturu společnosti je jejich alespoň částečná homogenita na velkém území, která například u Jihozápadní Asie neexistuje.

Území, které je autory vymezováno jako SAJA je ovšem makroregionem, který vykazuje výraznou náboženskou homogenitu nejen ve značné části jeho sféry, ale i za jejími hranicemi, což zobrazuje mapa č. 4. Náboženství lze jako jeden z faktorů formujících tento makroregion použít kvůli zjevnému prostorovému rozložení na velkém území a kvůli silnému propojení náboženství s úzce, ale hlavně i široce chápanou kulturou. Zatímco úzce chápaná kultura je hlavním a víceméně jediným faktorem určených při vymezování homogenních civilizací

(Huntington 2001), pro popis široce chápané kultury se musí zohlednit i např. „kulturní elementy spjaté se sociální organizací společnosti, s technologiemi, jazykem a biologickými osobitostmi dané populace.“ (Haggett 1975, s. 242 - podle Polonský 2005). Široce chápaná kultura byla blíže rozebrána ve čtvrté kapitole a je jedním z více faktorů určených pro vymezování komplexnějších makroregionů.



V předchozím odstavci jsem odkazoval na mapu č. 4 spíše z důvodu prokázání výrazné jednolitosti celé oblasti ve významu úzce chápané kultury, neboli ve významu náboženském, nyní bych na ni odkázel znova, ovšem z dalších analytických důvodů.

Na začátku je třeba konstatovat, že data týkající se příslušnosti k jednotlivým náboženstvím nebudou nikdy zcela důvěryhodná, a to hlavně u více nábožensky založených společnostech, ve kterých je často náboženská participace k dané církvi běžnou, nebo přímo nutnou aktivitou každého jejího člena. Jelikož jsou data sdělující náboženskou skladbu Severní Afriky a Jihozápadní Asie velmi rozličná podle různých pramenů, je jisté, že žádná z nich nejsou stoprocentně pravdivá. Odchytky mezi prameny jsou v tomto regionu často až 15% - 20% (v rámci jedné země). Já využil jednotná data z *Encyclopaedia Britannica Book of the Year 2007* (2007), u níž ovšem sami autoři přiznávají, že čerpali z mnohých zdrojů (censy, samotné církve, externí odhady).

Kromě samotného podílu muslimů v kartografické podobě mapa znázorňuje i značky kvantifikující nerovnoměrnost zalidnění nastíněnou v kapitole 5.2.1 zpracovanou Giniho koeficientem nerovnoměrnosti. Délky šipek jsou vztaženy jak k samotnému koeficientu, tak

k ploše státu. Bylo snahou usměrnit směr šipek tak, aby kopíroval oblasti s nejvyšším zalidněním v zemi podle mapy č. 3 a aby směřoval k nejlidnatějším městům zemí, která jsou na mapě i vyznačena. Pro úplnost, Rusko a Čína byly již z práce vyřazeny, protože jejich největší města, ani celé státy, zdaleka nesplňují polohové potřeby dané názvem, či celkovým charakterem makroregionu.

Na mapě jsou zřetelné zejména dva hlavní jevy. Prvním je menší podíl muslimského obyvatelstva v bezprostředním okolí vzniku islámu, tedy na Arabském poloostrově, než v oblastech vzdálenějších (Alžírsko, Maroko, Turecko) a nebo dokonce i v oblastech, které nejsou vždy do tohoto makroregionu řazeny (Afghánistán). Druhým jevem je už vícekrát zmíněná silná nerovnoměrnost osídlení v saharských zemích, která je ale výraznější v zemích severních než v zemích jižnějších. K tomu pravidlu se ale neřadí největší země Afriky Súdán, který nejen že není charakterizován tak silnou nerovnoměrností, ale největší město má nejseverněji ze všech jižnějších zemí. Otázkou ale zůstává, jak silnou bariérovou funkci při integraci široce chápané kultury SAJA plní Saharská poušť, a zda tedy může islámskou civilizaci rozdělovat podobně, jako ji fragmentuje Indie. Ve státech střední Asie (včetně Afghánistánu) se snižuje podíl muslimské populace se zvyšující se vzdáleností od Arabského poloostrova, ale nerovnoměrnost rozložení populace není tak výrazná, aby se z ní daly usuzovat nějaké závěry ani otázky. Fenomén Sahary má nesporně výraznější dopad než fenomén stepí.

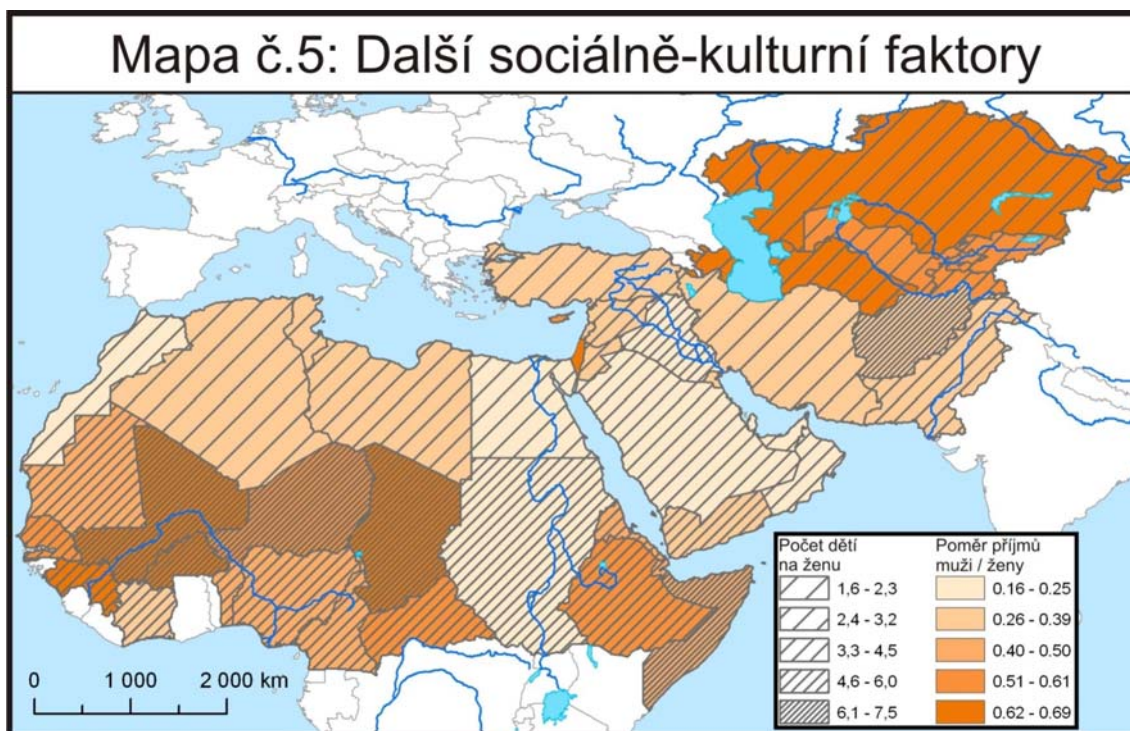
Náboženská struktura byla vybrána spíše z orientačních důvodů a výsledky její analýzy nepřinášejí nic výrazně překvapivého, snad kromě v rámci makroregionu menšího podílu muslimské populace na Arabském poloostrově. Tento výsledek může být způsoben výše zmíněnou menší věrohodností dat a také většího podílu imigrantů v ropných gigantech Perského zálivu, kde tito imigranti nejsou vždy muslimského vyznání. Většina států rozložených po okrajích zkoumaného území (tedy za vymezením jakéhokoli z autorů, včetně širšího Huntingtonova pojetí) vykazuje velmi malý počet muslimské populace (pod 16%), a proto nebudou v dalším bodě uvažovány. Tyto země jsou: Kongo, Uganda, Keňa, Indie, Arménie, Gruzie, Řecko, Bulharsko a již zmíněné Rusko a Čína.

Mapa č. 4. znázorňuje nábožensky úzce chápanou kulturou a nerovnoměrnost v rozložení populace a jelikož pro alespoň zevrubné vymezení makroregionu SAJA je náboženské složení obyvatel nedostačující, je třeba přejít k dalším kulturně-sociálně-demografickým faktorům. Tyto faktory mohou být náboženstvím a úzce chápanou kulturou ovlivněny, a tak tvořit kulturu více konkrétní, která více vyjasní časté vymezování makroregionu. Můžeme říci, že přecházíme od společných civilizačních aspektů zasahujících do více makroregionů k makroregionu samotnému.

Jako další sociálně-kulturní faktory byly vybrány takové faktory, které se shodují s Haggetem vyřčenými tzv. důležitými kulturními elementy. Sociální organizace společnosti může být odrážena v rozdílných rodinných funkcích ženy a muže, které jsou v islámské společnosti udržovány a mohou se tedy projevit při regionalizaci a mohou pomoci odlišit země, které jsou islámskou kulturou ovlivněny méně a více. Prvním faktorem byl poměr celkových příjmů všech mužů a celkovým příjmů všech žen. Tento ukazatel může napovědět, jak je výrazná funkce muže při ekonomickém zajišťování rodin. Druhým faktorem byla vybraná

porodnost na ženu. Důvodem pro výběr tohoto ukazatele místo přirozeného přírůstku nebo hrubé míry porodnosti byla jeho nevázanost na demografické složení populace, na věkovou pyramidu. S opodstatněním zvolení ukazatele zabývajícího se růstovým vývojem populace je spojena silná specifičnost Subsaharské Afriky. Zatímco celý svět zaznamenal mezi lety 1950 a 2005 pokles porodnosti z 5 na 2,7, pouze v Subsaharské Africe se drží porodnost stále nad 5 dětmi na ženu (Kent - Haub 2005).

Mapa č. 5 pomocí dvou překrývajících se kartogramů zobrazuje vybrané sociální ukazatele. Jejich použitím bylo dosaženo mnoha objasňujících výsledků. Již u náboženského ukazatele spojeného s prostorovou nerovnoměrností hustoty zalidnění byla navržena teze možného působení Sahary jako bariéry mezi rozdílnými kulturami, které musí být popisovány nezávisle na sobě. Mapa č. 5 tuto hranici dobře vyznačuje, a to v obou ukazatelích. Výraznější je to v porovnání **celkových příjmů mužů a žen**. Pomocí tohoto koeficientu byl světlejšími barvami téměř přesně vymezen makroregion SAJA tak, jak byly vymezen Bradshawem (2000) a Marston – Knox – Livermanem (2005). Zajímavé jsou velmi podobné příjmy obou pohlaví v Čadu a Mali, jejichž koeficient je vyšší než 0,62. Pro porovnání – v Česku vykazuje tento ukazatel hodnoty 0,51. Naopak, Súdán se, podobně jako v předchozím Giniho koeficientu koncentrace, výrazně odlišuje od svých východních sousedů a jeho příjmový koeficient spadá do stejného intervalu jako např. v Saudské Arábii nebo v Maroku. Pravým opakem súdánského příkladu jsou republiky Střední Asie a Ázerbajdžánu, tedy bývalé součásti sekulárního Sovětského svazu, kde je poměr příjmů nadprůměrně vysoký.



Zdroj: Human Development Reports (UNDP) (2008), GIS vrstvy - ESRI (2005)

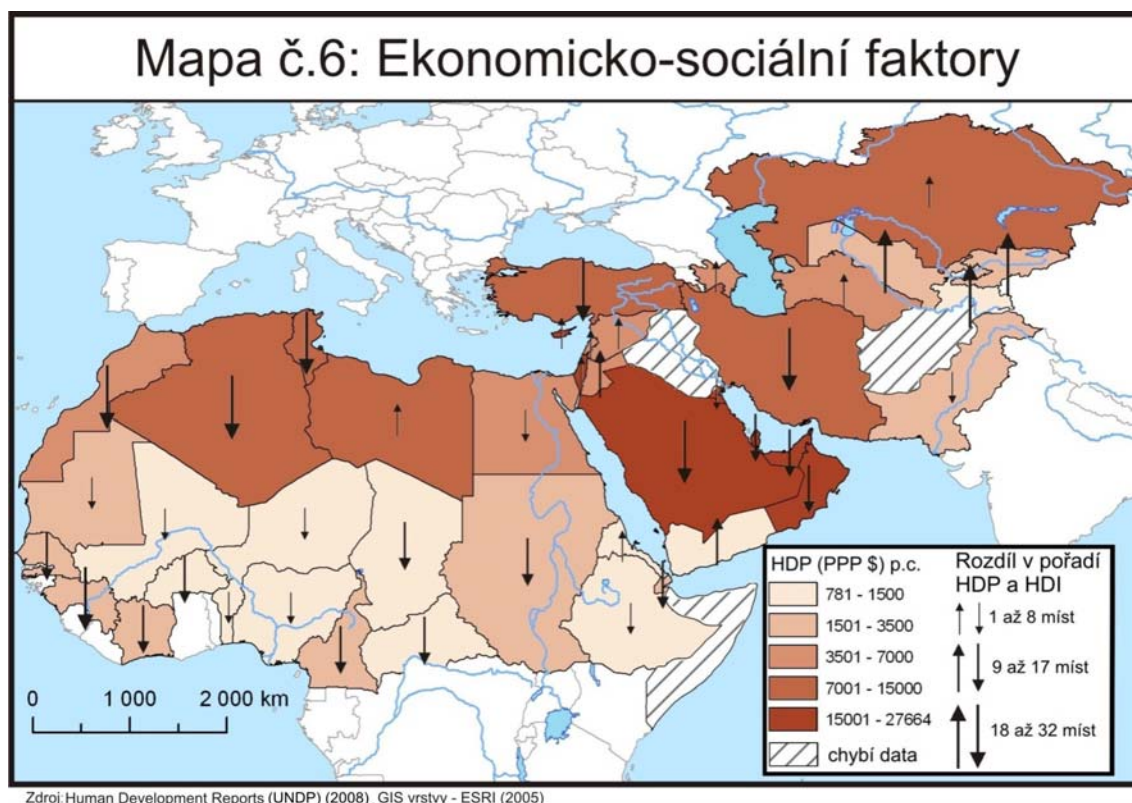
Druhý ukazatel, **porodnost**, spíše dokládá výsledky ukazatele prvního. Velmi silně vede faktickou hranici hlavně mezi státy Maghrebu a jejich jižními sousedy. Dále poněkud zmírňuje silnou kulturní propojenost Súdánu s jeho severními sousedy a naopak ho seskupuje s východní Eritreou a Etiopií, které byly do makroregionu SAJA zahrnuty pouze de Blijem - Mullerem v roce 1992. Další státy – tedy přímořské státy Severní Afriky a země Arabského poloostrova (kromě Iráku), se porodností od jižnějších afrických zemí velmi významně liší, jsou tedy v mnohem pokročilejším stádiu demografické revoluce, jejíž pomalý průběh je pro většinu afrických států typický. Nízkou porodnost vykazují i státy střední Asie, ovšem kromě Afghánistánu, který jí má podobně vysokou jako Mali či Somálsko.

Stručný rozbor kulturních a sociálních faktorů velmi napomohl k nalezení induktivního postupu, kterým jsou státy do SAJA zařazovány. Stále ještě ovšem chybí důvody, proč do makroregionu nebyl nikdy zařazen Pákistán, ale i Eritrea nebo Džibuti. Mauretánie také ještě nebyla zcela vyloučena.

5.2.3 Ekonomické faktory

Pro kategorizaci zemí z pohledu ekonomicko-sociálních faktorů jsem vybral ukazatele měřící jejich ekonomickou sílu, kvalitu života a ekonomické vztahy napříč regionem.

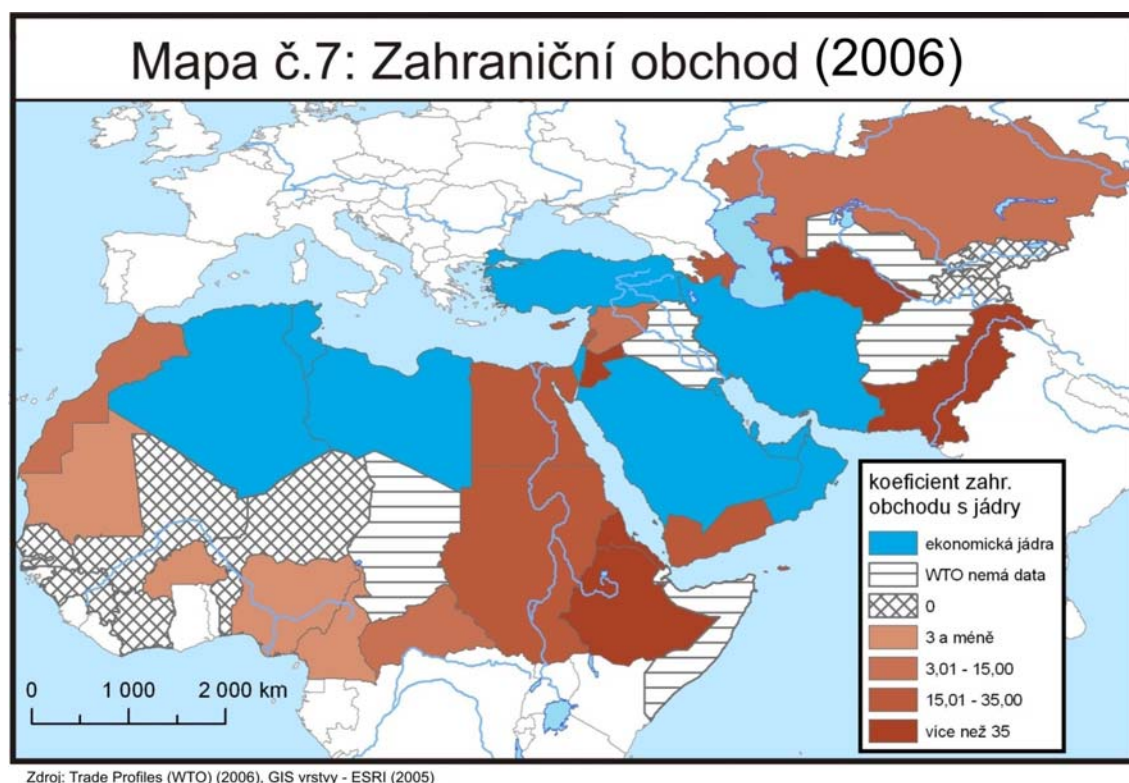
První dva jsou graficky znázorněny na mapě č. 6. Jedná se o hrubý domácí produkt v paritě kupní síly, a dále o porovnání pořadí jednotlivých zemí na dvou světových žebříčcích – žebříčku HDP na obyvatele (opět v paritě kupní síly) a HDI (index lidského rozvoje). Rozdíly mezi těmito ukazateli a stručný způsob jejich konstrukce byly vysvětleny ve třetí kapitole. Samotný rozdíl v pořadí, který je v mapě použit, sděluje, zda kvalita života (HDI) v zemi odpovídá či neodpovídá kvalitě života, kterou by země měla dosahovat dle úrovně svého striktně ekonomického ukazatele HDP. Z pořadového principu znázorněného ukazatele vyplývá, že je to ukazatel, který funguje na srovnávací základně s ostatními 177 státy světa, ke kterým je ukazatel HDI k dispozici.



Prvním očividným poznatkem z mapy je situace v rozdílovém ukazateli na africkém kontinentě, kde téměř všechny sledované státy (kromě Libye a Eritrey) vykazují záporné rozdíly v pořadí. Stejnou strukturu vykazují všechny ropné ekonomiky Arabského poloostrova. Kdyby náplní mapy byl pouze zobrazený kartogram reflektující HDP státních ekonomik, tak by pohled na tyto země byl pouze jednorozměrný a v podstatě by jim přisuzoval v regionálním, i světovém srovnání vyšší status. Naopak ke státům, u nichž by samostatné zhodnocení HDP podcenilo opravdovou kvalitu života, patří země Střední Asie, Ázerbajdžán a některé země na pobřeží Středozemního moře. Pro Irák, Afghánistán a Somálsko databáze OSN vyhodnocované ukazatele nesdělují.

Z hlediska regionalizace makroregionu SAJA se v Africe dále prohlubují rozdíly mezi zeměmi Maghrebu a jejími jižními sousedy. I přes uvážení výše zmíněné nadhodnocenosti státních ekonomik vůči kvalitě života v téměř všech sledovaných afrických zemích, je rozdíl velmi patrný, a v případě HDP je v řádu několika tisíců dolarů na obyvatele. Jedinou zemí, která vykazuje částečnou podobnost se svými severnějšími sousedy, je Mauretánie. Zatímco u saharských zemí jsou kontrasty podobně silné jako u kulturních ukazatelů, jiná situace nastává u zemí Střední Asie. Přestože sociálně-kulturní pozadí tzv. Turkestánu (De Blij – Miller 2004) bylo napříč jednotlivými zeměmi spíše homogenní než kontrastující, jiná situace nastává u ekonomicko-sociálních faktorů. V jejich kontextu se mezi Íránem a Kazachstánem s podobnými hrubými domácími produkty vyskytují ekonomiky s mnohem nižším ekonomickým ukazatelem. Jak již bylo ale řečeno, tyto země mají vyšší hodnotu HDI, než by odpovídala úrovni jejich HDP. Tento jev neplatí pro sousední Pákistán.

Posledním, spíše orientačním ukazatelem, je zahraniční obchod mezi státy v regionu (mapa č. 7).



Nejdříve byly podle mapy č. 6 vyznačeny země s největším HDP na obyvatele v oblasti. Takto byly identifikovány země, které nejvíce ovlivňují ekonomický řád v oblasti. Kazachstán mezi tyto jádrové země nebyl zařazen, protože je od ostatních jádrových oblastí příliš vzdálen a má velmi rozdílné kulturní ukazatele.

Pouze vůči těmto vymezeným jádrovým zemím byl prozkoumán zahraniční obchod zemí ostatních, a to import i export. Koeficient je součtem podílů importu a exportu dané země s ekonomickými jádry SAJA. Tyto jednotlivé podíly jsou navíc váženy poměrem celkového exportu a importu dané země. Koeficienty byla sestaveny podle statistik Světové obchodní organizace (*Trade Profiles* 2006). WTO podává podílové informace o prvních pěti největších exportérech a importérech, jednotlivých zemích, ke kterým je tato podrobnější statistika k dispozici.

Prvním překvapivým zjištěním je větší vzájemný obchod Pákistánu s jádrovými oblastmi než vykazuje Egypt či Sýrie. A to přestože se tyto dva státy vyskytují v srdci nejvyspělejších ekonomik SAJA. Velmi výraznými obchodními partnery bohatých zemí Arabského poloostrova je také Súdán a jeho východní sousedé, Eritrea a Etiopie. Na západním pobřeží Afriky se, jako u předchozích kulturních i ekonomických ukazatelů, částečně svou faktickou blízkostí k SAJA přibližuje Mauretánie, na rozdíl od svých východních vnitrozemských sousedů, kteří mají i v kontextu zahraničního obchodu blíže ke státům Guinejského zálivu. Ačkoli Kazachstán vykazuje vcelku silnou propojenost s ostatními silnými ekonomikami v oblasti, je od nich příliš

vzdálen, a to jak prostorově, tak v oblasti ekonomických ukazatelů. To ale neplatí pro Turkmenistán, který je na sousední země výrazně ekonomicky napojen.

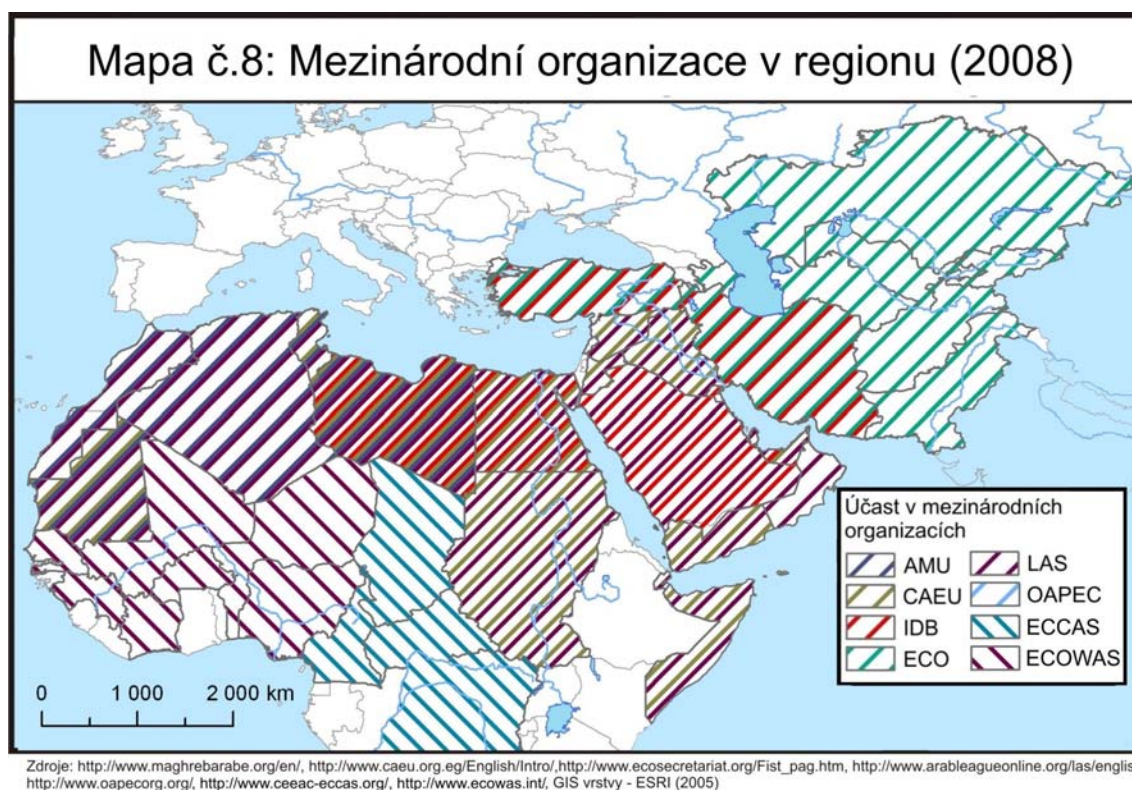
Stručné zhodnocení několika ekonomických faktorů s přihlédnutím i ke kvalitě života obyvatel jednotlivých zemí, uzavřelo jeden z postupů, jak je možno tento makroregion vymezovat, a napovědělo určité výsledky. Toto zhodnocení vykreslilo propastné rozdíly mezi zkoumanými faktory v různých oblastech regionu včetně kontrastů mezi přímo sousedícími zeměmi. Neuspokojivá byla absence údajů u dvou válkami zmítanými státy, Afghánistánu a Iráku, a u dnes již de facto neexistujícího fragmentovaného Somálska (Weinstein 2007). Tento nedostatek je rušivý hlavně u Afghánistánu, protože tato země je obklopena státy, které mají v rámci SAJA mnoho společných ekonomických charakteristik, ale bez dat nelze zjistit, zda i samotný Afghánistán dnes k SAJA inklinuje více či méně.

5.2.4 Politické faktory

Pro doplňující (geo)politický faktor byly vybrány mezinárodní organizace operující striktně v rámci studovaného regionu. Mapa č. 7 znázorňuje členství jednotlivých zemí v různých mezistátních organizacích. Pod zkratkou AMU se skrývá Arabská Maghrebská unie, CAEU odpovídá Radě pro Arabskou ekonomickou jednotu, IDB je Islámská banka pro rozvoj, Organizaci pro ekonomickou spolupráci odpovídá zkratka ECO a LAS je Liga arabských států. V oblasti velmi vlivná organizace OPEC (Organizace zemí vyvážející ropu) nebyla zahrnuta, protože se její členové vyskytují i na jiných kontinentech. Místo ní byla ale zmapována jiná organizace, sdružující státy exportující ropu – OAPEC (Organizace arabských států vyvážející ropu). Z nepříliš velkého množství mezinárodních organizací působících mezi zeměmi na jih od Sahary byly zmapovány ECOWAS (Ekonomické společenství západoafrických států) a ECCAS (Ekonomické společenství středoafriických států).

Mapa nikterak významně nenarušuje struktury ve rozložení makroregionu zjištěné v předchozích podkapitolách a nadále potvrzuje, s uvážením jakých dostředivých sil je makroregion autory konstruován. Jediné dva státy, které v mnou sledovaných státech již poněkolkáté vykazují napojení spíše na sousední státy SAJA než na země sousedních makroregionů, jsou Mauretánie a Ázerbajdžán. Mauretánie byla do makroregionu zařazena ve studiích de Blije - Mullera (1992, 2004) pod subregionem *Africká přechodná zóna*. Ázerbajdžán pod SAJA zařadil Polonský (2005) ve své syntetické práci společně se všemi, i nemuslimskými, kavkazskými státy.

Pozoruhodné je zcela rozličné složení Ligy arabských států a Organizace pro ekonomickou spolupráci. LAS sdružuje všechny země s arabskou většinou (a také Somálsko, Džibuti a Komory) a naopak všechny nearabské státy (kromě Izraele nearabských států LAS) sdružuje ECO. Tímto se možná vytváří dva politicko-ekonomické integrační subregiony. Nejvíce aktivní v příslušnosti k různým organizacím je Libye, Egypt a překvapivě i okrajová Mauretánie. Ačkoli Eritrea vykazovala mnoho společných atributů s ostatními státy makroregionu, není členem žádné zmiňované organizace, členy nejsou ani se severem málo provázané státy Africké přechodné zóny, kromě již zmíněné Mauretánie.



5.2.5 Komplexní vymezení makroregionu SAJA

V předchozích podkapitolách byly rozebrána jednotlivá vybraná kritéria pro následné vymezování makroregionu SAJA. Na jejich základě se nyní pokusím o vymezení makroregionu SAJA.

Při komplexním vymezení by prvním, nejjednodušším bodem mělo být nalezení tzv. hlavních oblastí, neoddiskutovatelných součástí makroregionu. Tyto státy by měly splňovat tyto podmínky: neodporovatelné zařazení k severní Africe a jihozápadní Asii plynoucí z polohy státu na kontinentech, velký podíl muslimské populace a zjevný vliv islámské kultury na společenské normy, alespoň částečně související vzory rozložení zalidnění, podobné výkony ekonomik a jejich vzájemná integrační spolupráce, která je dále umocněna vznikem a společnou účastí v intraregionálních nadnárodních organizacích. Rozložení všech jednotlivých faktorů bylo již popsáno v podkapitolách, zabývajících se jednotlivými faktory. Podle vypsání podmínek, vztahujících se na mnou zmapované faktory, definuji jako tzv. **jádro regionu** vymezení podle Bradshawa (2000) a Marston – Knox – Livermana (2005) – viz mapa č. 1 (s. 22). Země zařazené do tohoto vymezení jsou jeho neoddiskutovatelnou součástí, snad kromě Súdánu, jehož zařazení se však zdá být kontroverzní pouze na první pohled, díky jeho poloze. Po nalezení souvislosti s jeho severními sousedy pomocí vybraných kritérií jsou ale důvody jeho zařazení zjevné (koncentrace lidí více k severu v poměru k ostatním jižnějším africkým zemím na severu kontinentu, podobné sociální parametry převážně muslimské populace, výrazný zahraniční obchod se zeměmi Arabského poloostrova).

Již v předchozích podkapitolách jsem ale zmínil další země, které vykazovaly hodnoty, které předznamenávaly možné připojení k jádru SAJA – Mauretánie, Eritrea, Afghánistán, Pákistán a bývalé republiky SSSR ve Střední Asii.

Mauretánie leží na západním pobřeží Afriky a je tedy přímořským státem, stejně jako jádrové státy SAJA při Středozemním moři. Díky této poloze je koncentrace obyvatel výraznější více v západním směru než v jižním a jihozápadním, kterou vykazují ostatní státy Africké přechodné zóny. Podíl muslimské populace i islámského vlivu na společenské kodexy je značný, Mauretánie je součástí Maghrebské celní unie. Navíc majoritní používané jazyky patří do afro-asijské jazykové rodiny, stejně jako v severnějších afrických státech SAJA (tabulka č. 2). Podle těchto statistik komplexního makroregionu je tedy **Mauretánie zařaditelná** do SAJA, na rozdíl od jejich východních sousedů.

Druhý výčnělek SAJA do hlubší Sahary - Súdán - sousedí s dalším diskutabilním státem, Eritreou, kterou žádný z citovaných geografů do SAJA nezařazuje (mapa č. 1). Hodnoty jejích některých statistických ukazatelů (porodnost, podíl příjmů, HDP, HDI i míra zahraničního obchodu s ekonomickými jádry SAJA) ji přiřazují na stejnou úroveň jako Jemen, který leží naproti Eritreji přes Rudé moře. Proti zařazení Eritrey do SAJA hovoří její ještě nedávný společný stát s Etiopií, nevysoký podíl muslimské populace a absence v jakékoli sledované integrační organizaci. Ani jeden z těchto faktů vybízející proti zařazení u Mauretánie neplatil, proto jsem **Eritreu**, jako makroregionální geografové, do SAJA **nezařadil**.

Dalším státem, který do SAJA nebyl nikým zařazen, je Pákistán. Tato země patří pouze do Huntingtonovy Islámské civilizace, stejně jako země některé severní subsaharské Afriky, které byly díky zkoumaným ukazatelům ze SAJA vyřazeny. Zařazení do islámské civilizace je ale jedním z mála charakteristik, které mají Pákistán a subsaharské státy společné. V téměř všech sledovaných ukazatelích jsou kulturní, ekonomické charakteristiky Pákistánu podobné např. arabským zemím ležícím mezi Tureckem a Arabským poloostrovem nebo členům AMU. Proti zařazení Pákistánu hovoří zejména jeho společná historie s Indií, jejíž důsledkem je silná koncentrace pákistánské populace na východní polovině jeho území. Z mnoha sledovaných statistik ale zdaleka nevyplývá, že by méně obydlená západní oblast Pákistánu výrazně ovlivňovala společné, a to nejen kulturní, charakteristiky se státy SAJA. Pákistán je navíc členem kooperační mezinárodní organizace ECO (mapa č. 8 – s. 32). Z těchto důvodů **zařazují Pákistán** do makroregionu SAJA.

Posledním objektem diskuze, zda příslušné státy zařadit nebo nezařadit, je skupina bývalých států SSSR. Z hlediska sociálně-kulturního (mapa č. 5 – s. 32) jsou mezi těmito republikami (Turkmenistán, Uzbekistán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Kazachstán i Ázerbajdžán) a jádrem SAJA velmi výrazné rozdíly, ne nepodobné rozdílům mezi státy SAJA a ostatními zeměmi Afriky. Kontrast v tomto případě je pravděpodobně způsoben dědictvím SSSR, státu evropského, byť totalitního typu. Tyto kulturní odlišnosti jsou dále doplněny rozdílnými ekonomickými profily těchto zemí, kdy poměr HDI a HDP je ve zcela opačném směru, než je v naprosté většině zemí SAJA, včetně Pákistánu a Mauretánie. Z těchto důvodů do mého vymezení makroregionu SAJA **středoasijské státy bývalé SSSR nezařazují**.

Poslední země, které je třeba zmínit, jsou dva zcela rozdílné státy – Afghánistán a Izrael. Regionalizace Afghánistánu, podle mnou vybraných kritérií pro makroregionalizaci, a podle vybraných zdrojů dat, je obtížná, protože mnoho potřebných dat zcela chybí. Tento fakt je znásoben tím že tato země leží na okraji SAJA, a tak je nejasné, zda je vhodné Afghánistán do makroregionu zařadit. **Afghánistán** je do SAJA **zařazen**, ale jenom díky dvěma zařazením De Blij - Mullera (1992, 2004), než díky vlastní faktografické bázi. Bradshaw (2000) a Marston – Knox - Liverman (2005) Afghánistán sice do SAJA nezařadili, ale jejich rozsah SAJA je obecně menší než můj. Proto se řídím duem autorů De Blij - Muller. Opačná situace je u **Izraele**, který vykazuje velmi rozdílné hodnoty u všech sledovaných kritérií ve vztahu k ostatním zemí SAJA, ale kvůli jeho centrální poloze v rámci států jádra SAJA byl do makroregionu **zařazen**.

Mé vlastní finální vymezení v mapové podobě konfrontované s vymezeními citovanými v úvodu páté kapitoly znázorňuje mapa č. 9.



Zdroje: De Blij - Muller (1992, 2004), Bradshaw (2000), Marston a kol. (2005), Polonský (2005), Huntington (2001), vlastní výzkum, GIS vrstvy - ESRI (2005)

Kapitola 6

Percepce makroregionu SAJA mezi studenty

Kapitola pátá se zabývá regionalizací z pohledu porovnávání a analyzování statistických dat, tedy takových charakteristik, které by se daly považovat za objektivní, i přes jejich občasnou menší důvěryhodnost, jež byla v textu zmíněna. Nyní přejdu k postupu zcela opačnému, k zhodnocení průzkumů akademického mínění týkajících se SAJA. Hodnocení vycházelo ze dvou různých průzkumů. První jsem uskutečnil mezi posluchači předmětu Politická geografie na Přírodovědecké fakultě UK v Praze dne 12. 6. 2008. Byl zaměřen pouze na vymezení světového makroregionu, který se rozkládá na území Severní Afriky a Jihozápadní Asie.

Druhý výzkum byl uskutečněn v květnu roku 2008 na mnoha fakultách ve třech největších městech Česka a Slovenska a měl široký záběr zaměřený na všeobecné mínění a vnímání islámu mezi vysokoškolskými studenty (Polonský – Novotný 2008). K průzkumu patřilo i prostorové, geografické vymezení islámského a arabského světa v globálním kontextu na mapě světa.

6.1 Průzkum mezi posluchači Politické geografie na PřF UK

První průzkum byl uskutečněn mezi posluchači předmětu Politická geografie na půdě Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy dne 12. 6. před písemnou zkouškou z Politické geografie, na kterou bylo přihlášeno 50 studentů oborů Geografie a kartografie a Demografie a sociální geografie. Na zkoušku bylo přihlášeno 24 žen a 26 mužů. Z tohoto počtu bylo obdrženo 41 vyplněných a tedy použitelných mapek.

Idea tohoto průzkumu byla v pokusu o zmapování vnímání mnou výše rozebíraného makroregionu SAJA studenty geografického předmětu. Tito studenti byli navíc připraveni na psaní písemné zkoušky, a tak se dá předpokládat, že měli základní znalosti o různých způsobech dělení a samotného rozdělení světa, jelikož těmito problémy se předmět Politická geografie na PřF, mimo jiné, také zčásti zabývá.

Obrázek č.1: Slepá mapa (první průzkum)

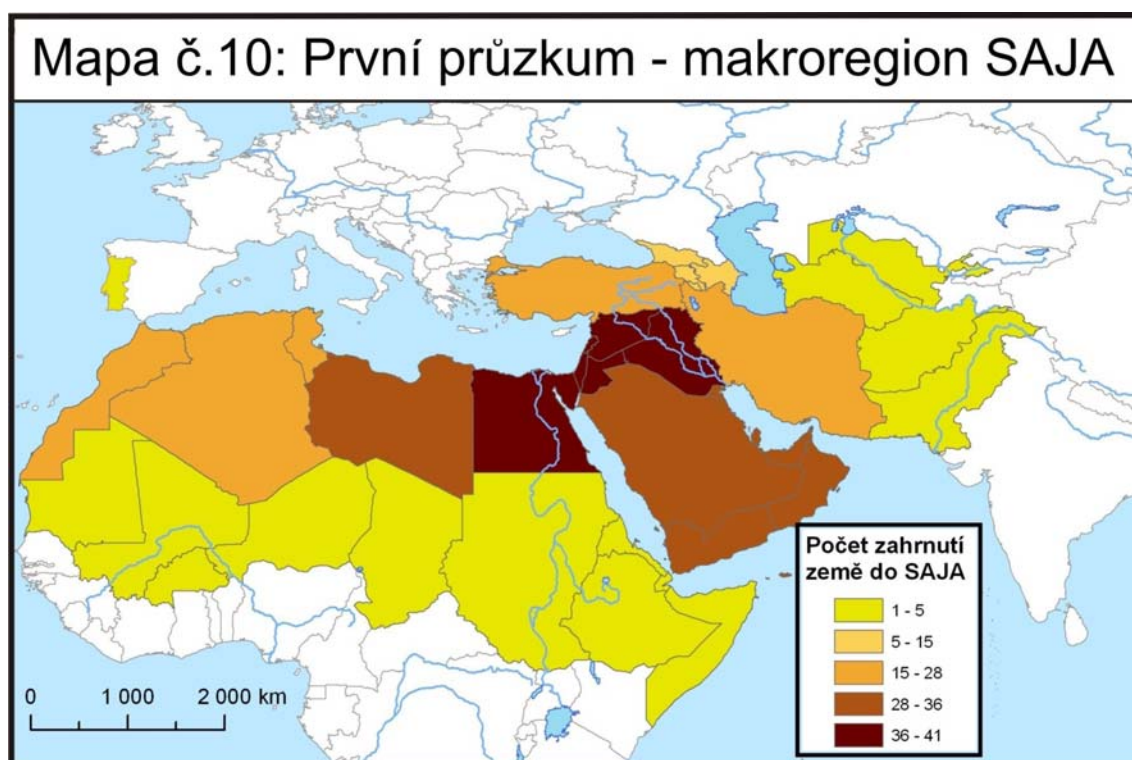


Zdroj: GIS vrstvy - ESRI (2005)

Studentům byla rozdána „slepá“ mapa (obrázek č. 1), na které byly vyobrazeny pouze hranice států a pobřežní čára. Mapa byla geograficky zaměřena na oblast zahrnující země uvažované ve čtvrté kapitole (mapa č. 1 – s. 22). Dalším důvodem k tomuto kroku bylo vyřčení konkrétní polohy makroregionu, který měli studenti, dle svého uvážení, zakreslit. Vedle polohy makroregionu v oblasti severní Afriky a jihozápadní Asie byly studentům sděleny i všechny alternativní názvy, které zmiňují De Blij - Miller (1992), tedy *Suchý svět*, *Arabský svět*, *Islámský svět* a *Blízký východ*. Díky tomuto popisu nebylo třeba vyobrazovat celý svět. Následně byla studentům sdělena některá kritéria, která jsou používána pro vymezování makroregionu, a která jsou zmíněna ve třetí kapitole. Studenti měli za úkol vybrat, která jsou podle nich ta nejdůležitější, a vymezit makroregion SAJA.

Výsledek průzkumu znázorňuje mapa č. 10. Studenti si byli vědomi, že makroregion musí být celistvý, a tato vlastnost makroregionů je reflektována v rozdělení četností zařazení jednotlivých zemí, kdy počet zahrnutí klesá rovnoměrně se vzdáleností od nejčastěji zahrnutých zemí. 36krát a vícekrát byl zahrnut Izrael, Jordánsko, Libanon, Sýrie, Irák a Egypt. Je tedy evidentní, že se respondenti snažili hledat makroregion SAJA na styčných zemích afrického a asijského kontinentu. Nejčastěji zahrnutá skupina zemí se na asijském území zcela shoduje se subregionem SAJA v pojetí De Blije a Mullera (1992, 2004) pojmenovaným Blízký východ. Při porovnávání s vlastním vymezením ve páté kapitole (mapa č. 9 – s. 34) platí, že všechny země

jádra kromě Súdánu byly respondenty do makroregionu zařazeny více než patnácti dotazovanými. Při porovnávání zařazení dalších států je již situace méně přehledná.



Relativně mnoho studentů zařazuje do SAJA kavkazské státy, zatímco méně nahlíží jako na součást makroregionu na Afghánistán nebo Turkmenistán a Uzbekistán. Zajímavé je jednou zařazené Portugalsko.

První průzkum se snažil odhalit základní uvažování studentů geografie a demografie na Přírodovědecké fakultě UK při vymezování makroregionu SAJA. Byla nastolena domněnka, že při jeho zakreslování neberou studenti příliš v potaz civilizační, kulturní aspekty (málo zahrnované muslimské státy Sahelu), zato jsou pravděpodobně dosti ovlivněni při vymezování zavedenými geografickými pojmy (*Severní Afrika, Jihozápadní Asie, Blízký východ*). Druhý poznatek je odvozen od mnohem častějšího zahrnování nejsevernějších států Afriky než jejich jižních sousedů, ale ještě výrazněji je tento jev viditelný na asijském kontinentu, kdy např. Kyrgyzstán a Tádžikistán nebyl zařazen ani jednou, na rozdíl od nepříliš vzdáleného Íránu, tedy jádrové oblasti SAJA. Je ovšem nutno přiznat, že toto domnělé výrazné ovlivňování pojmy bylo zesíleno i samotným vymezením oblasti (obrázek č. 1) pro samotný průzkum. Tato oblast zahrnovala v podstatě pouze státy, které byly pro SAJA uvažovány a jeho jádro bylo tak posazeno doprostřed. Respondenti tedy následně inklinovali k nezahrnování zemí na okraji obrázku. Zmenšení měřítka a zahrnutí větší části Země by bylo tedy určitě přínosné. Takový nedostatek neplatí pro průzkum, rozebíraný v následující podkapitole.

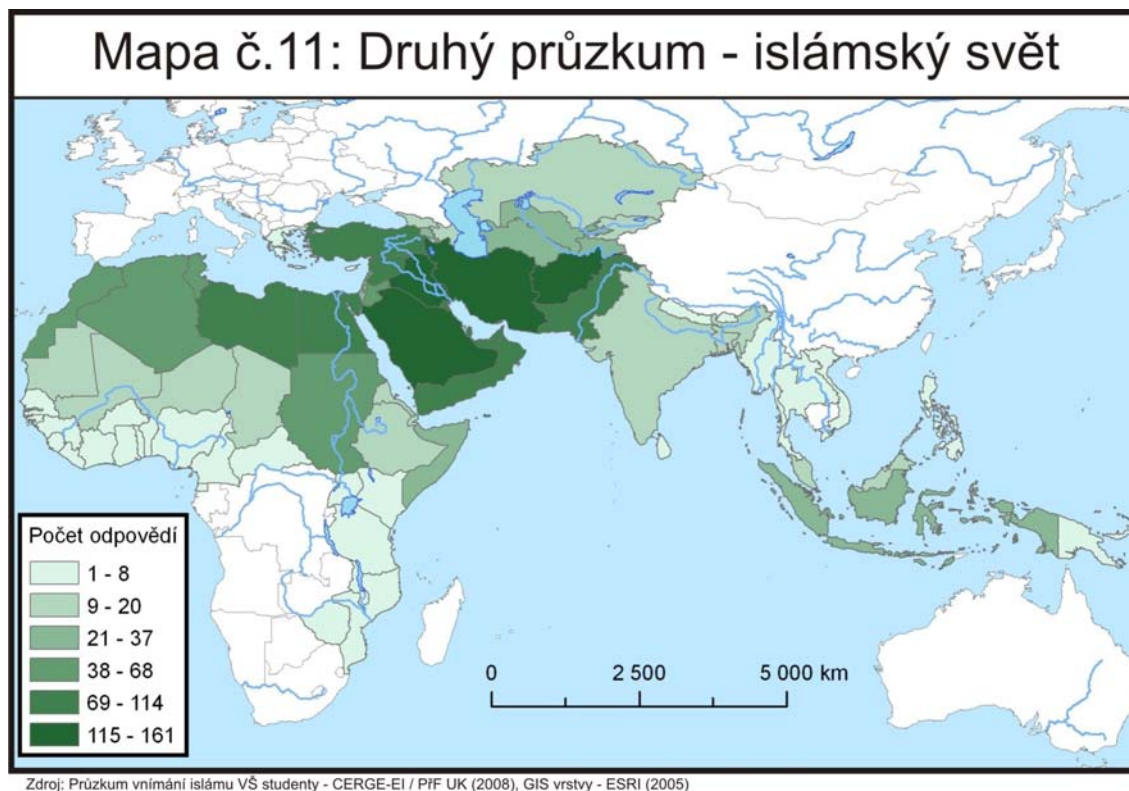
6.2 Průzkum vnímání islámu VŠ studenty

Druhý výzkum se zabíral percepcí islámu a muslimů univerzitními studenty v Česku a na Slovensku, a to ve velké šíři. Jeho součástí byly otázky týkající se znalostí respondentů o islámu jako náboženství, jejich subjektivního vnímání islámu a muslimů a jejich názorů na ně a nakonec právě geografických vědomostí o islámském světě. Součástí dotazníků byly i otázky týkající se osobních demografických charakteristik respondentů (vyznání, věk, atd.) pro případnou konfrontaci různých skupin lidí s jejich podobnými odpověďmi. Podrobná metodika a průběžné dílčí výstupy jsou uvedeny ve zprávě Polonský – Novotný (2008): *Perception of Islam and the World of Islam in Czechia and Slovakia*.

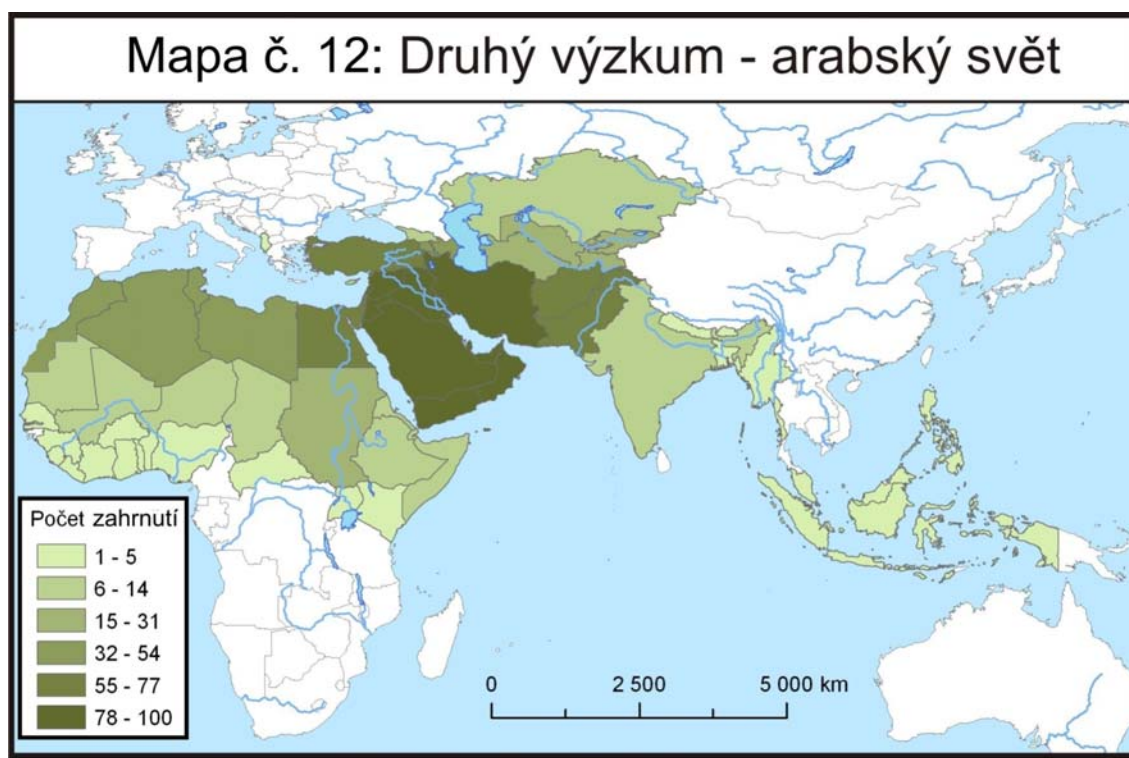
Nejpodnětnějšími otázkami pro zájmy této práce byly dvě, které se zabývaly percepcí islámského a arabského světa se zakreslením jejich rozsahu do jedné mapy (politicko-geografické mapy světa s vyznačenými názvy států - obdobné jako mapy pro první výzkum - obrázek č. 1). Zatímco hranice arabského světa měly být zakresleny prostým ohraničením, tzv. islámské země (ve kterých má islám podle respondenta dominantní postavení) měly být vyznačeny (respondenti využili tečkování, podtržení názvu, vyšrafování atp.). Pokud respondent vyznačil pouze jeden ze dvou světů, byl tento jeden svět brát v potaz jako respondentova percepce světa islámského, protože dotazník byl více zaměřen na islám než na Araby.

Do průzkumu pro tuto bakalářskou práci bylo zahrnuto 192 dotazníků z Česka, z nichž ve dvanácti nebylo zakresleno žádné vymezení ani jednoho z dotazovaných světů a v 77 vyplněných dotaznících bylo zakresleno pouze jedno vymezení.

Na mapách č. 11 a č. 12 jsou pomocí kartogramů vyobrazeny počty odpovědí u jednotlivých států pro dva různé světy (menší měřítko a přiblížení na Afriku a Eurasii bylo uskutečněno kvůli nulovému počtu odpovědí pro státy ležící na amerických kontinentech). Díky podstatě otázek, které se dotazují na vyznačení prostorově nedefinovaných území, které jsou výrazně civilizačního (homogenního) charakteru, vyplývá mnohem větší územní rozsah států, které byly alespoň jednou do jednotlivých tzv. světů zařazeny. K tomuto jevu také samozřejmě přispívají triviální fakta, že respondenti měli na mapě celý svět, a že respondentů bylo více než u průzkumu prvního (na PřF).

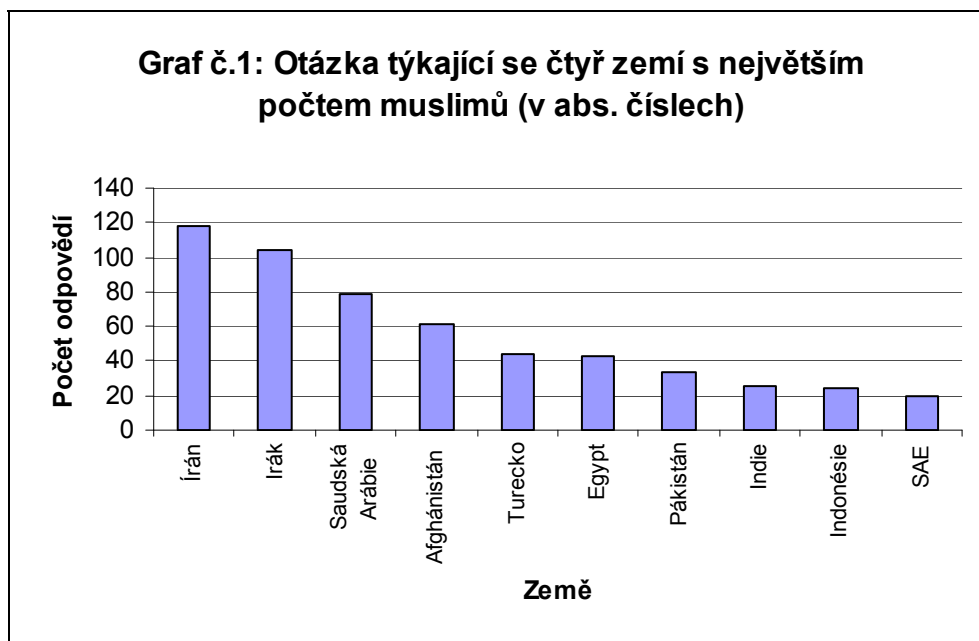


Přestože územní rozsah sumy všech vyznačených světů je obrovský, zemí s opravdu velkým počtem zařazení a vyznačení není mnoho. V případě islámského světa (mapa č. 12) se jedná pouze o Saudskou Arábii, Irák, Írán a Afghánistán. Jádru islámského světa je tedy v myslích studentů posunuto dosti východně, až k hranicím komplexního makroregionu SAJA. V případě vymezení Bradshawa (2000) a Marston – Knox – Livermana (2005) dokonce částečně až za jeho hranice. Tento jev by mohl být způsoben mnohem větší medializací těchto zemí, na rozdíl od, kupříkladu, Jordánska. Na počtu odpovědí pro Jordánsko je vidět vliv formy tohoto průzkumu – označování jednotlivých zemí místo vymezování islámského světa jako celku. Mnozí respondenti totiž označovali všechny jeho muslimské sousední země, ale samotné Jordánsko vynechali. Rozšíření islámského světa ze severní Afriky i do Saharské pouště je dotazovaným dobře známo zejména v případě Súdánu, který vykazoval v páté kapitole podobnější objektivní charakteristiky se severní Afrikou než ostatní saharské islámské státy a byl do makroregionu SAJA zařazen. Více odpovědí než ostatní země Sahelu obdrželo i Somálsko. V četnosti označení je výrazná hranice mezi Íránem, potažmo Afghánistánem, a státy střední vnitrozemské Asie.



Do světa arabského je velkým počtem dotazovaných zahrnut celý Arabský poloostrov, Irák a nesprávně Írán. Odpovídající studenti si velmi často buď neuvědomují rozdíl mezi arabským a islámským světem, nebo je často ve své odpovědi rozsahem zaměňují (do arabského světa zařazují více zemí s větší rozlohou než do islámského). Tomuto jevu, jehož se týká neznalost pojmů mezi respondenty, odpovídá i fakt, kdy kartografické mozaiky dvou vyobrazených světů jsou si velmi podobné – Malajsie a Indonésie jsou často řazeny do arabského světa, Súdán vyčnívá počtem odpovědi oproti ostatním africkým zemím, které nesdílejí pobřeží se Středozemním mořem. Počet odpovědí obecně klesá s jižnější polohou afrických států. Stejně jako v případě islámského světa, dotazovaní často pokládají hranici arabského světa mezi Turkmenistán a Írán. Slabší hranice se vykreslila mezi Íránem a Afghánistánem. Oproti skupině nejčastěji označovaných zemí islámského světa se nejčastěji zahrnovaní členové arabského světa posunuli na jihozápad.

Tento průzkum se ale nezabýval zdaleka pouze prostorovým vymezením rozsahu islámského a arabského světa, ale zahrnoval, mimo jiné, i kontrolu znalostí muslimských populací jednotlivých zemí. Součástí dotazníku byl dotaz, zjišťující, v jakých zemích žije největší počet muslimů. (Přesná citace otázky: „Ve kterých čtyřech zemích žije nejvíce muslimů (v absolutních počtech)?“) Počty odpovědí u deseti nejčastěji zmiňovaných zemí sděluje graf č.1.



Zdroj: Průzkum „Průzkum vnímání islámu VŠ studenty – CERGE-EI / PřF UK (2008)

Prvním jednoduchým poznatkem je chybné stanovení mnoha zemí v SAJA jako zemí s největším počtem muslimů. Ty opravdu nejvíce islámské, z pohledu velikosti muslimské populace, se objevují až od sedmého do devátého místa. Druhým poznatkem je nalezení vlivu mezi vypsányými státy, které jsou podle odpovídajícího nejlidnatější, a množstvím zpravodajství ve sdělovacích prostředcích, které se dané země týká. Mám na mysli hlavně Írán (1. v pořadí), Irák (2.) a Afghánistán (4.). Tyto státy mají podle odhadů OSN pod 30 miliónů obyvatel, z nichž je naprostá většina muslimského vyznání (mapa č. 4). Např. v Turecku a Egyptě žije podle odhadů OSN více než 70 miliónů, z nichž je více než 90%, resp. 80% muslimského vyznání (mapa č. 4 – s. 25) A přesto jsou Turecko a Egypt v četnosti odpovědí níže než medializovaný Irák a Afghánistán.

Kapitola 7

Závěr

V úvodu práce byly nastoleny dva hlavní cíle. Prvním byl nalézt pomocí komplexních a různorodých statistických dat klíč k vymezování, a následně uskutečnit vlastní vymezení světového makroregionu Severní Afrika a Jihozápadní Asie (SAJA). Druhý cíl se vztahoval na stručné zhodnocení dvou různých průzkumů spojených se studovaným makroregionem. Oba tyto cíle považuji za uskutečněné, ale samozřejmě brány jejich možností nejsou uzavřeny.

První cíl dospěl k závěru vyznačeném na mapě č. 9 (s. 34), na které jsem vymezil světový makroregion Severní Afrika a Jihozápadní Asie (SAJA). Státy spadající do zorného pole zájmu byly vybrány podle již existujících vymezení tohoto makroregionu. Pro plné uskutečnění tohoto zadání by samozřejmě byla žádoucí snaha udržet si odstup od již existujících studií. Ovšem s tímto předpokladem by musely být zevrubně sestaveny i konfigurace makroregionů vedlejších, a pro tento cíl je bakalářská práce příliš rozsahově omezeným médiem. Z tohoto důvodu byly jako jeden z podkladů převzaty již existující práce.

Již letmé podívání na mapu č. 9 sděluje rozdílné vymezení, než kterého je ostatními znázorněnými regionálními geografy dosaženo. Jedna, mnou zařazená, země (Mauretánie) se zdaleka nevyskytuje ve všech citovaných vymezení makroregionu a druhá (Pákistán) nebyla zařazena ani jedním z autorů. Já se pokusil obhájit jejich zařazení v předchozích souvisejících podkapitolách. Nezařazení Pákistánu má jistě spojitost s jeho dlouhou společnou historií s Indií, která ovšem v této práci nebyla přes nutné rozdíly mezi Pákistánem a SAJA příliš prokázána. Stav věci se dokonce vykreslil naprosto opačně, kdy Pákistán měl podobnější charakteristiky s pevnými zeměmi SAJA než měly i poměrně často do makroregionu zahrnované státy střední Asie, které jsem do SAJA nezahrnul. Tato změna pozice Pákistánu mezi světovými makroregiony by se mohla stát hypotézou celé další odborné práce, která by se snažila dokázat oslabující vlivy historického celku Britské Indie na dnes samostatný Pákistán.

Hlavní metodickou pomůckou při vypracovávání obou cílů práce se staly tématické mapy. Mou snahou často bylo spojovat více souvisejících ukazatelů do jednotného mapového výsledku. Tato snaha byla uskutečňována několika metodami, a například tzv. šipkový ukazatel Giniho koeficientu nerovnoměrnosti hustoty zalidnění by určitě zasloužil některá kartografická doladění, kdy by jistě zajímavým prvkem byl průběh šipky právě přes nejvíce zalidněné oblasti se směrem ukazující k oblasti nejhustěji obydlené. Přes tyto existující metodické výzvy si myslím, že mnou navrhnuté kartografické postupy byly užitečné pro samotné finální vymezení makroregionu Severní Afrika a Jihozápadní Asie.

Během psaní této bakalářské práce jsem se zabýval i vlivem rozložení jazykových skupin v jednotlivých zemích studovaného regionu a zamýšlel jsem tato data využít při jeho vymezení. Vzhledem k velmi nerovnoměrnému rozložení hustoty obyvatelstva právě v hraničních a sporných oblastech regionu jsem se však neodvážil použít relativní počty jejich mluvčích v uvažovaných státech k další argumentaci. Shromážděná data však pro ilustraci přikládám v tabulce č. 2.

Druhý cíl byl nastolen zejména pro srovnání s výsledky cíle prvního. Všechny tři zmapované výsledky druhého cíle (mapa č. 10, 11, 12) sdělily rozdílné výsledky v souvislosti s percepcí rozdílných tzv. „světů“, jak je vymezili respondenti dotazníku (Polonský – Novotný 2008) a makroregionu SAJA. Pro plně dostačující zhodnocení by bylo třeba prohloubit studium příčin těchto výsledků, které jsou zmapovány mapami popsány v textu. Některé z hypotéz, odhadujících, kam by se mohlo ubírat studium v kontextu těchto výzkumů, byly vysloveny v šesté kapitole. Kromě zkoumání příčin by tato kapitola, případně celý projekt Průzkum vnímání VŠ studenty, mohly poskytnout i impuls pro popis stavu znalostí tohoto typu mezi vysokoškolskými studenty různých oborů. Zejména velmi frekventovaná evidentní neznalost a neporozumění pojmu arabský svět k tomuto studiu vybízí.

Tabulka č.1: Data použitá pro konstrukci tématických map v páté kapitole

Země	Podíl muslimů v populaci	Porodnost na ženu	Podíl celkových příjmů mužů a žen	HDP (PPP \$) na obyvatele	Rozdíl v celkovém pořadí na žebříčcích HDP a HDI	Koef. zahraničního obchodu ¹⁾
Afgánistán	99	7,5	0,33	N/A	N/A	N/A
Alžírsko	100	2	0,34	7062	-22	J
Arménie	3					
Ázerbajdžán	84	1,7	0,65	5016	4	32
Benin	24	5,9	0,47	1141	-2	0,0
Bulharsko	8					
Burkina Faso	49	6,4	0,66	1213	-17	N/A
Čad	59	6,5	0,65	1427	-17	N/A
Čína	1					
Džibuti	94	4,5	0,48	2178	-15	N/A
Egypt	84	3,2	0,23	4337	-1	21,5
Eritrea	50	5,5	0,45	1109	6	1277,0
Etiopie	30	5,8	0,6	1055	-5	120
Gruzie	10					
Guinea	67	5,8	0,69	2316	-30	0
Indie	12					
Irák	96	4,9	0,19	N/A	N/A	N/A
Írán	96	2,1	0,39	7968	-23	J
Izrael	16	2,9	0,65	25864	3	J
Jemen	99	6	0,3	930	16	22,2
Jordánsko	93	3,5	0,31	5530	11	62,3
Kamerun	21	4,9	0,49	2299	-13	0
Katar	83	2,9	0,24	27664	-12	J
Kazachstán	43	2	0,63	7857	1	8,7
Keňa	7					
Kongo	10					
Kuvajt	83	2,3	0,35	26321	-8	J
Kypr	18	1,6	0,6	22699	2	33,0
Kyrgyzstán	61	2,5	0,58	1927	29	0,0
Libanon	55	2,3	0,31	5584	8	17,3
Libye	96	3	0,3	10335	4	J
Mali	82	6,7	0,68	781	-8	0,0
Maroko	98	2,5	0,25	4555	-18	12,7
Mauretánie	99	4,8	0,5	2234	-5	3
Niger	91	7,4	0,57	781	-1	0
Nigérie	44	5,8	0,41	1128	4	N/A
Omán	87	3,7	0,19	15602	-15	J
Pákistán	96	4	0,28	2370	-8	42,3
Pobřeží Slonoviny	39	5,1	0,32	1648	-17	0
Rusko	8					
Řecko	3					
SAE	76	2,5	0,25	25514	-12	J
Saudská Arábie	94	3,8	0,16	15711	-19	J
Senegal	88	5,2	0,54	1792	-9	0
Somálsko	98	6,4	0,48	N/A	N/A	N/A
Středoafrická republika	14					
Súdán	70	4,8	0,25	2083	-10	18,3
Sýrie	86	3,5	0,34	3808	7	8,2
Tádžikistán	79	3,8	0,57	1356	32	0
Tunisko	99	2	0,29	8371	-23	2
Turecko	97	2,2	0,35	8407	-18	J
Turkmenistán	87	2,8	0,64	3838	5	40,5
Uganda	12					
Uzbekistán	76	2,7	0,6	2063	25	N/A

Poznámka: 1) J=jádra, koef.=(celkový export/celkový import)*podíl exportu do jader+(celkový import/celkový export)*podíl importu z jader

Zdroje: Britannica: Book of the Year 2007 (2007), UN Human Development Reports 2008, Trade Profiles 2006

Tabulka č.2: Součty rodilých mluvčích podle jazykových skupin a zemí

Země / jazyk. rodina	Indoevropská	Turkická	Afroasijská	Kavkazská	Nigerokonžská	Nilosaharská
Afgánistán	24 849 000	3 085 000				
Alžírsko			31 886 000			
Arménie	2 853 000	80 000				
Azerbajdžán	412 000	7 326 000		184 000		
Benin					6 451 000	154 000
Bulharsko	6 957 000	734 000				
Burkina Faso			122 000		10 850 100	
Čad			1 140 000		285 000	7 027 000
Džibuti			416 000			
Egypt			67 367 000			
Eritrea			3 941 000			200 000
Etiopie			60 606 000			278 000
Gruzie	1 176 000			3 602 000		
Guinea					8 468 000	
Irák	5 309 000		19 233 000			
Írán	48 402 000	14 784 000	1 427 159			
Izrael	583 000		5 244 000			
Jemen			19 930 000			
Jordánsko	54 000		5 287 000	54 000		
Kamerun			3 403 000		39 532 000	51 000
Katar			250 000			
Kazachstán	6 563 000	7 683 000				
Keňa			1 095 000		21 036 000	9 506 000
Kongo					42 431 000	853 000
Kuvajt			1 900 000			
Kypr	685 000	203 000				
Kyrgyzstán	993 000	3 849 000				
Libanon	219 000		3 468 000			
Libye	5 339 400					
Mali			1 033 000		9 725 000	837 000
Maroko			29 235 000			
Mauretánie			2 229 000		425 000	
Niger			7 214 000		1 106 000	
Nigérie			28 980 000		81 347 000	5 186 000
Omán			20 120 000			
Pákistán	142 967 000					
Pobřeží Slonoviny			11 875 000			
Řecko	10 834 000	104 000				
SAE			1 606 000			
Saudská Arábie			22 809 000			
Senegal					9 424 700	
Somálsko					7 892 000	
Středoafrická republika					2 920 000	241 000
Súdán			21 252 000		1 966 000	11 354 000
Sýrie	1 585 000		15 829 000			
Tádžikistán	4 066 000	1 515 000				
Tunisko			9 807 000			
Turecko	7 482 000	61 825 000	967 000			
Turkmenistán	430 000	4 353 000				
Uganda					17 027 000	6 132 000
Uzbekistán	2 774 000	20 889 000				

Zdroje: Ethnologue: Languages of the World (2005), Britannica: Book of the Year 2007 (2007)

Seznam použité literatury

- BAKER, C.; PRYS, S. 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon : Multilingual Matters, Ltd., 1998. 758 s. ISBN-1-85359-362-1.
- BAŠOVSKÝ O.; LAUKO, V. 1974. *Úvod do regionální geografie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1974. 118 s. ISBN 80-08-00278-6.
- BRADSHAW, M. 2000. *World Regional Geography : The New Global Order*. New York : McGraw-Hill, 2000. 622 s. ISBN 0-697-38514-0.
- CLAVAL, P. 1998. *An Introduction to Regional Geography*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 1998. 299 s. ISBN 1-55786-733-X.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Hrubý domácí produkt* [online], 10.6.2008 [cit. 08-08-29], dostupné z WWW: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_t_\(hdp\)](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_t_(hdp))
- DANĚK, P. 2000. Nerovnoměrný rozvoj světa : Kolonialismus, neokolonialismus a diskurs rozvoje. In: JEHLÍČKA; P., TOMEŠ, J.; DANĚK, P. (ed.). *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*. (2000), Praha : Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta, 2000. 274 s.
- DE BLIJ, H. J.; MULLER, P. O. 1992. *Geography: Regions and Concepts*. 6th ed. Danvers : John Wiley & Sons, 1992. 638 s. ISBN 0-471-57275-6.
- DE BLIJ, H. J.; MULLER, P. O. 2004. *Geography: Realms, Regions and Concepts*. 11th ed. Danvers : John Wiley & Sons, 2004. 566 s. ISBN 0-471-45148-7.
- Encyclopaedia Britannica Book of the Year 2007*. Chicago : Encyclopaedia Britannica, 2007. 904 s. ISBN 978-1-59339-336-9.
- GORDON Jr., R. G. 2005. *Ethnologue : languages of the world*. Dallas : Summer Institute of Linguistics International, 2005. 1272 s. ISBN 1-55671-159-X.
- HAMPL, M. 1971. *Teorie komplexity a diferenciacie světa*. Praha : Univerzita Karlova, 1971. 183 s.
- HAMPL, M. 1989. *Hierarchie reality a studium sociálněgeografických systémů*. Praha : Academia, 1989. 76 s.
- HÄUFLER, V. 1986. *Zeměpis zahraničních zemí II*. Praha : Academia, 1986. 1068 s.
- HOEBEL, E. A. 1966. *Anthropology : The Study of Man*. New York : McGraw-Hill, 1966. 591 s.

- HOLUBEC, S. 2006. *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina*. Praha, 2006. 155 s. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociologie.
- Human Development Reports* 2008 [Data jednotlivých států; online]. New York : United Nations Development Program, 2008. [cit. 2008-08-29]. Dostupný z WWW: <http://hdrstats.undp.org/buildtables>
- Human Development Reports* 2008 : *Glossary of Terms* [online]. New York : United Nations Development Program, 2008. [cit. 2008-08-29]. Dostupný z WWW: <http://hdr.undp.org/en/humandev/glossary/>
- HUNTINGTON, P. S. 2001. *Střet civilizací : Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2001. 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
- KENT, M. M.; HAUB, C. 2005. Global demographic divide. *Population Bulletin*. 2005, vol. 60., s. 1-24. ISSN 0032-468X.
- MARSTON, S. A.; KNOX, P. L.; LIVERMAN, D. M. 2005. *World Regions in Global Context : Peoples, Places and Enviroments*. Upper Saddle River : Pearson Education, 2005. 654 s. ISBN 0-13-144975-3.
- NETOPIL, R ; BRÁZDIL, R.; DEMEK, J. 1984. *Fyzická geografie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 272 s.
- OSN 2008. Department for General Assembly and Conference Management. *What are the official languages of the United Nations?* [online, cit. 08-08-29], dostupné z WWW: http://www.un.org/Depts/DGACM/faq_languages.htm
- POLONSKÝ, F. 2005. *Makroregionalizácia sveta*. Bratislava : PôF UK, 2005. 86 s. (diplomová práca)
- POLONSKÝ, F. 2007. *Makroregionální sociálně geografické systémy : různé přístupy a specifika*. Praha : KSGRR PôF UK, 2007. (Prezentace na přednášce *Globální systémy*.)
- POLONSKÝ, F.; NOVOTNÝ, J. 2008. *Perception of Islam and the World of Islam in Czechia and Slovakia*. Praha : CERGE-EI / PôF UK, 2008. (Výzkumní zpráva)
- QUILLIGAN, J. B. 2002. *The Brandt Equation : 21st Century*. Philadelphia : Blueprint for the New Global Economy, 2002. 63 s. ISBN 215-592-1016.
- RUBIN, R. B. 1995. *The Search for Peace in Afghanistan : From Buffer State to Failed State*. New Haven : Yale University Press, 1995. 208 s. ISBN 0-300-06376-8.

- TOMEŠ, J. 2000. Geopolitika – nástroj a proces politické organizace prostoru. In: JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J.; DANĚK, P. (ed.). *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*. (2000), Praha : Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta, 2000. 274 s. ISBN 80-238-5566-2.
- TOMEŠ, J. 2006. *Geopolitika*. Praha : KSGRR PřF UK, 2005. (Prezentace na přednášce *Politická geografie*)
- Trade Profiles* 2006. [online]. Geneva : World Trade Organization, 2006. [cit. 2008-08-29]. Dostupný z WWW: <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFReporter.aspx>
- WEINSTEIN, M.A. 2007. Somalia Reverts to Political Fragmentation. *The Power and Interest News Report* [online]. 23 February 2007 [cit. 2008-08-29]. Dostupný z WWW: http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=621&language_id=1.